

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД

Бүгэдэ арадай сонин

ҮНЭН

1921 оной декабрийн 21-нээ гарана

2003
январийн
30
Четверг
№ 13
(20675)
Убэлэй дунда
хара хулгана
харын
28
гарагай
5

Буряад Унэн

Сагаалганай найндэрөөр Буряад Республикын Президент - Правительствын Түрүүлэгшэ Л.В.Потаповай АМАРШАЛГА

Эрхим хүндэтэ нютагаархид!

Таниие гаража байһан Сагаан нараар, Шэнэ жэлээр үнэн зүрхэнһөө амаршалнаб! Ходоржо байһан Морин жэлдэ яһала ехэ юумэ хээбди. Гэбэшье Хонин жэлдэ бүтээхэ ажалнай бүри ехэ.

Хүндэтэ нютагаархид! харын литын Шэнэ жэлээр - Сагаалганай найндэрөөр Таанадые бултыетнай Буряад Республикын Правительствын үмэнһөө, өөрынгөө зүгһөө үнэн зүрхэнһөө халуунаар амаршалнаб!

Сагаалганай түүхэ эртэ урда сагнаа эхитэй. Монгол туургата арадуудай энэ найндэр ходоодоо хүндэмүүшэ халуун угтамжын, бэе бөөдээ тэсэбэритэй байлгын, энэрхы найхан этигэл найдалай хүлдэ тэмдэг болодог гээшэ. Мүнөө үеын Буряад орондо Сагаалгание гансал буряадууд бэшэ, харин бусад үндэнэ яһатанай түлөөлэгшэд найндэрлэдэг юм. Энэ хадаа гайхамшагта ёһо заншал болоно бшуу.

Уһан харагшан Хонин жэлһээ экономикоёо хүгжөөлгэдэ, хүн зоной

һуудал байдалые найжаруулгада бүтэм-жэтэй найн эршэ дэлисэ, амжалта туйлалта хүлээнбди. Шэнэдхэн хубилгалгын жэлнүүд маанадта горитой шалгалта тохёолдуулаа, гэбэшье Буряад ороной арад түмэн зориггоо мохоогүй, этигэл найдалаа алдаагүй, тиигэжэ ажа-байдалнай найн тээшээ хубилжа захалаа гээд хэлэжэ болоно. Ямаршье бэрхэшээл түбэгүүдые дабажа гараха аргатай байһандаа урматайбди.

Хүндэтэ нютагаархид! Алтан наранай мандан гарахада, харын литээр Шэнэ жэл манай үлгэн найхан түрэл газар дайдадамнай хүржэ ерэхэл. Тиин мүнөө Таанадта бултандатнай энхэ амгалан, ажана тэнюун байдал, элүүр энхэ байлга болон аза жаргал хүсэнэб!

Хүндэтэ нүхэд! Танда Сагаан харын амар мэндые хүргөөд, хорбоо дэлхэйн хамаг найхание хүсэнэб! Зол жаргалтай, элүүр энхэ, олзотой омогтой ябахатнай болтогой!

Сагаан нараар, Сагаалганаар!
**Буряад Республикын Президент-
Правительствын Түрүүлэгшэ
Л.В.ПОТАПОВ.**

Хүндэтэ нютагаархид - Буряад орондо аманшуушад!

Эрхим хүндэтэ нютагаархид!
Ерээшэ байһан Сагаалганаар Та бүгэдэниие үнэн зүрхэнһөө халуунаар амаришалнаб. харын литээр Шэнэ жэл - Сагаалган хүрээшэ ербэ. Мүнөө тэрэ Буряад орондо тухай найндэр болгогдоһоор арбан гурбадахия тэмдэг-лэгдэжэ байна. Гансал буряадууд бэшэ, харин манай республика дотор аманшуудаг бүхы арадууд, үндэнэ яһатан найндэрлэдэг болонхой. Тэрэ буурай хольн эртэ урда сагнаа үндэнэстэй, тиихэдээ тэрэ арад түмэнэй хоорондоху хани барисае, бата нэгдэһые хүлдэлдэг байна. Энэ үдэр, бүхы нара соо хүн бүхэн, айл бүхэн түрэл гаралнуудаа, танил талануудаа, зүрхэ сэдхэлээрээ дүтхыгөө хүнүүдые баярай оршон байдалда эдэе хоолоор элбэг дэлбэг, хотоймо баян иэрээдээ угталса абаха, тэдэниие найхан үрэл үгэнүүдээрээ, бэлэг-сэлэгүүдээрээ угтаха, юртэмсэ дэлхэйн бүхы найн найхание - элүүр энхэ байлаа, ута наһа, удаан эсаргал үрээшэ гэшиэ нэрэ хүндын хэрэг ха юм даа.

Хабарай сагай оршон ерээшэ байһые хүлдэлһэн энэ гэрэлтэ найхан найндэрье хүшэр хүндэ, орёо бэрхэтэй сагна угталса байгааһые наа, тубхын түрүүлэн мүнгэн хангай, экономика болон материальна асуу-

далнуудые шадаал наа, найнаар, зүбөөр шидхэхые баадхана.

Сагаалганай найндэрэй оршон ерэхэдэ, республика дотор аманшуудаг элдэб арадуудай түлөөлэгшэд хани барисаагаа, харилсаа холбоогоо бэхжүүлсэ, харын литээр Шэнэ жэлэй хүрээшэ ерэхэдэ, энэ ёһо заншалай арьбадхагдаха байһаниие арсашагүй.

Уһан харагшан Хонин жэл гараба гэшиэ. Энэ жэлдэ үндэр баян ургасын абтаха, республикын бүхы зоной һуудал байдалай найсарха байһанда найданабди.

Уһан харагшан Хонин жэлэ политикин талааршые эдбхитэй байхаар хүлэгдэнэ. Байгша ондо Россия Федерацийн Гүрэнэй Дүүмын, манай республикын нютагай өөһэдэйн хүтэлбэриин зургаануудай һунгалтануудта бэлдхэл хэгдэхэ, үгээрэгдэхэ байна.

Буряад ороной бүхы улад зондо амгалан байдал, зол эсаргал, баяр баясхалан хүсэнэб. Гарагса байһан найндэрэй эшиэ гэрэл маанадые бултыетнай түхэрэи жэлдээ дулаасуулжа байг лэ.

Гэрэлтэ найхан найндэрөөр Таанадые амаришалнаб, хүндэтэ нютагаархид!

Буряад Республикын Арадай Хуралай
Түрүүлэгшэ А.Г.ЛУБСАНОВ.

Коллаж Аркадия Батомункуева.

ШОБДПРАВЛЕНИЕ
С НАСТУПАЮЩИМ ПРАЗДНИКОМ БЕЛОГО МЕСЯЦА
АМТА
КОНДИТЕРСКАЯ ФАБРИКА

Освященные сладости к Белому месяцу!

Оригинальные, яркие и необычайно вкусные конфеты в наборах "Сагаалган", "Чингис-хаан", "Белозонтичная тара", вафли "Сагаан Саар" и торт "Сагаалган" не только украсят ваш праздничный стол, но и станут прекрасным подарком для ваших близких!

ЖЕЛАЕМ СЧАСТЬЯ, БЛАГОПОЛУЧИЯ И ЗДОРОВЬЯ!
ЭЛҮҮР ЭНХЭ, МЭНДЭ АМГАЛАН, ЗОЛ ЖАРГАЛТАЙ
ЯБАХЫЕТНАЙ ҮРЭНЭБДИ!

Наши адреса:
Магазин №128 - пр. Строителей, 4
Магазин №155 - ул. Солнечная, 8
Магазин №1 - ул. Столбовая, 56

ОАО "Улан-Удэ - Лада"
дочернее предприятие АВТОВАЗ

- Автомобили ВАЗ всех модификаций
- Предпродажная подготовка
- Поставки фирменных запчастей с АвтоВАЗа
- Техническое обслуживание
- Все виды ремонта
- Обмен старых автомобилей ВАЗ на новые с доплатой

Гарантия 2 года

г.Улан-Удэ, ул.Лебедева, 30, тел.: 42-43-69, 41-30-34

РОССИН БУДДЫН ШАЖАНАЙ ЗАНШАЛТА САНГХЫН ТОЛГОЙЛОГШО

БАНДИДА ХАМБА ЛАМА

ДАМБА АЮШЕЕВЭЙ АМАРШАЛГА

Хүндэтэ хүзэгтэйшүүл, жиндагууд!

Сагаан нараар, Сагаалганай хайндэрөөр Таагадыг амаршалнаб! Нарын литээр Шэнэ жэл - унан харагшан Хонин жэл гарахань гэшэ.

Россин Буддын шажанай Заншалта Сангхын лама санаартадай зүгһөө Таанадта элүүр энхэ, сэсэн мэргэн байлгыг, хайн хайхание, хаба шадалдаа этигэл найдалыг, баян бардам хуудал байдалыг, амитай али бүхы юумэндэ шадал зэргээрээ туһа хүргэхэ арга олгохыетнай хүсэнб.

Үнгэржэ байһан унан хара Морин жэл Россин эрхэтэдтэ ажана гэниглэн, энхэ тайбан байдал үршөөгөө, ороной хүтэлбэридэ политическэ тогтууритай байдал хангаа. Тиигбэшье бүхы дэлхэй дээрэ хүйдхэлтэ ябадалууд үргэнөөр дэбэргэгдэжэ, манай ороной арад зоной зүрхэ сэдхэл хүдэлгэжэ байна. Бидэ, Буддын шажантан үргэл мүргэлдэ, үдэр бүрингөө ажал ябуулгада ходоодо батаар нэгэдэжэ, али бүхы харата хэрэгһээ - хүйдхэлтэ ябадалнуудһаа улад зоние аршалан хамгаалха байнабди.

Үнгэржэ байгаа жэлдэ Россин Буддын шажанай Заншалта

Сангха Таанадай туһаламжа, дэмжэлгээр бүхы дасан дугангуудыг бариха, нэргээхэ талаар тон шухала, зохёон байгуулхы хүдэлмэриг үргэлжэлүүлээ, Санкт-Петербургийн Гунзэочной дасание тэхэрюулэн бусаагаа, Гэгээн түрэлтэ Далай ламатай харилсаагаа үргэхөө, Буддын шажантанай уласхоорондын харилсаа холбоо хүжөөгөө.

Үнгэржэ байгаа жэлдэ маанадта ехэ, гайхамшагта

хайндэр оршобо - 12 дугаар Бандида Хамба лама Даша-Доржо Итигиловэй тагаалал болоод, Арюун орондо хадагалагдаһанһаан хойшо 75 жэлэй үнгэрһэнэй хүүлээр тэрэнэй бэе шарилай дахинаа заларһан ушар үргэн ниитэ жиндагуудта мартагдашагүй үйлэ хэрэг болобо. Даша-Доржо Итигилов хадаа түрэнһөөнь хойшо 300 жэлэйнь үнгэрһэн жэлдэ гүйсэхэн түрүүшын Бандида Хамба лама Дамба-Даржаа Заяевэй түрлөө оложо хубилһан хүбүүн байгаа гэжэ мэдэрэгдэнхэй.

Россин Сангхын лама санаартад Таанадай бүхы хэрэгүүдэй хайнаар шийдхэгдэхын, Таанадай бүхы хайн хайхан хүсэл бодолой бээлүүлэгдэхын түлөө мүргэхэ байна. Унан харагшан Хонин жэлдэ Таанадта бултандатнай, Танай түрэл гаралнуудта, дүтын хүнүүдтэ хайн хайхание, зол жаргалыг, амгалан тайбан, энхэ элүүр байдалыг үшөө дахин хүсэхэ байнаб.

Гурбан Эрдэнийн бүхы хайн хайхание эдлэжэ ябахыетнай хүсэнб!

Ом сайн амгалан болтогой!

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ТОГТООЛ

2003 оной январин 27

№ 21

Арадай уран бэлигыг хүгжөөлгэдэ габыятай байһанайнь түлөө Буряад Республикын Гүрэнэй шан олгохо тухай

Буряад Республикын Гүрэнэй шангуудай талаар комиссин мурадхалыг хаража үзөөд, Буряад Республикын Правительство иигэжэ тогтооно:

Арадай уран бэлиг хүгжөөлгэдэ габыятай байһанайнь түлөө Буряад Республикын Соёлой министрствын Республикын Арадай уран бэлигэй түбтэ Буряад Республикын Гүрэнэй шан олгохо.

Буряад Республикын Президент-Правительствын Түрүүлэгшэ Л.В.ПОТАПОВ.

БЕЛЫЙ МЕСЯЦ С БЕЛЫМИ СЛАДОСТЯМИ

Приехав из родной Калмыкии в эти дни в Бурятию, я задумала пригласить улан-удэнских друзей в уютный гостиничный номер и отпраздновать Восточный новый год, сохраняя все традиции. Чтобы выяснить, чем я смогу порадовать друзей, отправилась в местные магазины.

коробка с репродукцией танки конечно же останется в доме как символ благополучия. Ее можно поставить на полку или повесить на стену - везде она будет к месту и станет украшать комнату, излучая свет добра и красоты.

С молоком и творогом все понятно, нашелся и белый сыр. Но не кормить же приятелей только молочной пищей! Непременно надо придумать что-то оригинальное, вкусное и праздничное. Любопытства ради подошла к киоску со сладостями, на котором было написано «АМТА».

Во-вторых, наслаждение, полученное от шести разных по форме и вкусу конфет «Белозонтичной Тары», незабываемо. Когда за праздничным столом моя подруга попробовала одну из «трех драгоценностей» - с целыми кедровыми орешками и марципаном внутри, она восхищенно закатила глаза и выдохнула: «Нет слов!». Я ее понимаю, потому что эти конфеты непередаваемого, изумительного, замечательного вкуса!

Ехэ удаган Н.А.СТЕПАНОВА: «ЭХЭ ГАЗАРАА, БАЙГАЛАА БОДОТО ЁНООР ХАМГААЛАЯЛ!»

Сагаан нарын эхилхэнхээ урид ехэ удаган Надежда Ананьевна СТЕПАНОВАТай уулзажа хоорэлдэһэн байнабди. Нүүлэй үедэ дэлхэймнай хубилжа, оршон тойролхи, байгалия хамгаалха талаар экологическа асуудалуудыг шийдхэхэ гэшэ гол шухала болонхой. Тиимэхээ харин ороноудад сар үргэлжэ ябажа, бөө шажанай, экологическа асуудалуудад уласхоорондын конференциүүдтэ хабаадажа байдаг ехэ удаганда хэдэн асуудалуудтайгаар хандан байнабди.

Нүүлшын конференциүүдтэ ямар асуудалууд хараалагданаб, хэд хабаадаа гэшэб?

Нёдондоной октябриин 8-наа Австриин Грац Гималайн болон Альпын хаданууд нэрлэгдэн экологическа суглаанда Энэхэгэй, Австриин зон зүбшэжэ, хайшан гэжэ хада уулая, ой модоёо, уна голоо сээрлэхэб, юу хүүгэдтэ үлөөхэбибди гэжэ хэлсэһэн байна. Би тэндэ Байгал далай, нефтепровод татахаа байһан тухай үгэ хэлэжэ, энэниг болоулха тухай эндэ хабаадагшад гар табилгатай бэшгэ асарааб.

Үндэр түрэлтэ Далай лама энэ ном табяа. Хүн түрэлтэйнгөө уг залгамжалуулха, ёно гуримса сахиха, амгалан байдал тогтоохо тухай хөөрэлдөөн болоо.

Октябриин 23-да Грац хотодо Баруун зүгэй, Зүүн зүгэй медицинскэ конгресс үнгэрэг-

дэжэ, хитад, монгол, непал, энэхэг, түбэд эрдэмтэд, эмшэд, шажантан сугларжа, үбшэнгэндэ туһалха, Зүүн зүгэй медицинские хүн зоной аша туһада зорюулха, түрэлһэн олгуулха тухай хэлсээ. Эгээл нүүлшын конференци хадаа ноябриин 24-дэ, 25-да Италиин Турин хотодо «Эб найрамдалай эхэнэрнүүд» гэһэн конференци болоо. Хитадай, Канадын, Энэхэгэй, Россин түлөөлэгшэд мүргэл хээд, 3-дахи үдэртөө элдхээб. Энэхэгэй 73 наһатай Шри Чакроботи хабаадаа. Канадын индеец яһанай удаган уна, голоо, галаа тахиха, газар дайдаа аршалха тухай хэлээ.

Харин Хитадай калун дэфаа системэдэ (Хитадта харюултай) хабаатай 2 эхэнэр үгэ абанан байна.

Надежда Ананьевна Шэнэ Хонин жэлдэ ямар түсэбтэйбта, хайшаа ошохоор уригданабта? Ямар хүсэл, амаршалга манай уншагшадта хүргэхэ байнабта?

Шэнээр ороһон жэлдэ ябахэ газарни олон. Германиин, Швейцариин, Канадын, Австриин зоноо хубини урилгануудыг абанхайб. Июль нара соо Итали, Франци, Испани, Португали, Германи, Швейцари ошохо түсэбтэйб.

Харин 2004 ондо Канада ошохо ханаатай байнаб. Өөрымни бэшэһэн номыг испан, португальска хэлэнүүд дээрэ оршуулагдажа байна.

Миний ханахада, эхэ газараа, Байгал далайгаа хамгаалгын асуудалуудыг правительствын дээдын зургаануудта бодото ёноор, тон харюусалгатайгаар бээлүүлэхэ шухала. Энэ юундэ шийдхэгдэнгүйб гэхэдэ, хуулинууд ажабайдалда бээлүүлэгдэнгүй.

Хүн зоние харин ороноудта баһал аргалнаб. Пармын (Итали) бөөрө муутай хүн, Остианын хүн операцигүйгөөр эдэгээ. Гэбэшье Европын зоние аргалха гэшэ хүндэ, гэдэмнай ондоо зон х юм. Харгыемни уриһан талын зон түлэдэг, зүгөөр үдэр, һунигуй гэхээр ажалаха болодогби.

Шэнэ Хонин жэлдэ бэе бээе ойгоод, хайн сэдхэлтэй, хүндэ муу нанангүй ябая!

Бэлигма ОРБОДОЕВА хөөрэлдэбэ.

Алла КРУЧИНИНА.

ГУСИНООЗЕРСКИЙ ГРЭС:

БАТА ХҮГЖЭЛТЫН ЗАМААР

Н.В.Греченков

«Наяхана гарахая байхан Сагаан харын урга тээхэнэ бүлэг журналистнууд Гусиноозерский ГРЭС хүрэгжэ, тэндэхи ажал хэрэгээр һонирхожо ерэнэн байнабди. Нүүлэй арбан жэлэй хугасаага энэ мантан томо предприятия аргагүй шахардуу хүндэ байдалда ороод байхан юм. Тэндэ хүдэлдэг зон нилээд удаан салин хүлхээ хүсэд абахая болиһон, станциил үри шэри гэшэ хэмжээгүй ехэ, тусгаар доройтоһон предприятия болоод байгаа бшуу.»

Орёо хүндэ байдалда ороһон станцие PAO EES өөрынгөө мэдэгдэ абажа, Гусиноозерский ГРЭС-тэ гээдэ мэргэжэлтэй, һонор ухаатай шэнэ хүтэлбэрлэгшэдые томоилоо. Тиүгэжэ тус станци ОАО «Гусиноозерская ГРЭС» гэжэ нэрлэгдэдэг болоо. Генеральна директорээр ГРЕЧЕНКОВ Николай Валерьевич, экономикын болон финансын талаар нэгдэхү орлогшоор КУЗАКОВ Дмитрий Дмитриевич, корпоративна политика ба менеджмент хүтэлбэрлэгшэ эрхилэлгын талаар генеральна директорэй орлогшоор Сергей Николаевич САМОЙЛОВ гэшэд Чубайсын хэжэ эхилһэн реформо Галуута нуурай эрье гээдэ шударгы үсэдөөр ябуулжа эхилээ һэн.

От имени PAO «ЕЭС России» и ОАО «Гусиноозерская ГРЭС» сердечно поздравляем всех жителей Бурятии с праздником САГААН САР. Сейчас PAO «ЕЭС России» находится на пути стабилизации. И наша главная задача - бесперебойно снабжать электроэнергией Республику Бурятия. Пусть будет светло и тепло в ваших домах.

Николай ГРЕЧЕНКОВ.

ҺЭЛЬБЭН ШЭНЭДХЭЛГЭ ХЭНЭНЭЙ АШААР

Тэрэ гэнээр хэдэн нара үнгэрөө, энергетигүүдэй мэргэжэлтэ үдэр үндэрөөр тэмдэглэгдээ. Гол түлээб станци дээрэ удаан хүдэлжэ байһан дунда звенотой хүтэлбэрлэгшэдэй ханаа бодолоор хубаалдаабди.

А.М.Зубарев

тон' шанга эрилтэ табигдана, тиимэһээ станциинхид абьяастайгаар ажалаа хээд ябанал даа. Хоёрдохёор, хүдэлмэришэдые элдэбын хуралсалай комбинадууда эльгээдэг болоо. Жэшээнь, наяхана би өөрөө Москва ошожо ерээб, тэндэһээ нилээд хэрэгтэй номуудые асараад үзэжэ байнаб. Энергетигүүдтэ гэжэ хайн номууд олдодоггүй юм. Гансашье хотодо бэшэ, харин Санкт-Петербургда манайхин ошожо нурана. Тэндэ байхадаа бэшэ регионуудай ГРЭС-үүдэй энергетигүүдтэй танилсажа дүй дүршэлөөрөө хубаалдахаш. Нонин лэ байна, - гэжэ Алексей Зубарев урматтайгаар хөөрэнэ.

Цехэй начальник А.М.Зубарев саашань зугаалхадаа, өөрынгөө орлогшонорые иимэрхүү курсануудта шийд эльгээжэ байхаар харааланхай.

амаршалжа, түрүү хүдэлмэришэдээ нэрлыг даа.

- Танилнуудаа халуунаар амаршалнаб. Харин сүт хүдэлдэг нүхэдөө...? Хэниешье илгеха аргамнигүй. Ушарынь гэбэл, хэжэ байһан ажалнай ехэ хүндэ, харюусалгатай ажал юм. Хүн бүхэн абьяастайгаар ажалаа хээд ябана, тэдэндэ тон түрүүн бэеын элүүрые, гэр бүлэдэнь амгалан тайбаниие хүсэнэб.

станциин техникескэ түсэб табилгын хүдэлмэри хэнэ гээшэбди. Энэ тон шухала, орёо ажал. Дэмы балай хүнгэнөөр зохёогдодоггүй юм. Оло дахин хэлсэгдэн баталагдажа абтадаг.

- Геннадий Чимитдоржиевич, танай цехтэ дээдэ хургуули дүүргэһэн мэргэжэлтэн хүдэлдэг гэжэ ойлгобобди, тобшолон хэлэхэдэ, эндэ теори практикатай тон холбоотой байха ёһотой гэхэ юм гү, али...?

- Зүб. Бидэ мэргэжэлтэдые хэдэн жэлэй туршада бэлдэнэбди. Дээрэ хэлэгдэһэн бүлэг бүхэнэй хүдэлмэришэдөөр өөрынгөөл мэргэжэлэй ажал ябуулдаг юм. Тиимэһээ хоорондонь холисолдуулжа һэлгэсэдүүлэхэ аргагүй. Тоб-

байнаб. Урдандаа бидэ ёһотойл «колхозой» ажал хэжэ байгаабди. Ямаршые харюусалга гэжэ байгаагүй. Мүнгэ ехээр олохо тухай бодохошыегүй. Юрэл мүнөө хараад үзэхэдэ, ГРЭС-эй хидэй урдахи хараа бодол тад ондоо болоо, ажалгүй үлэхэ гээл наа, бээе нула хаяад хүнгэхэнөөр хүдэлжэ яба.

Г.Ч.Базаров

Алексей Михайлович ЗУБАРЕВ - түлишын-транспортна цехые даагша:

- Би ГРЭС-тэ 1980 онһоо хүдэлжэ байнаб. Тиимэһээ эдэ олон ажалшадай дунда өөрын хүн гээшэб. Сэхыень хэлэхэдэ, эдэ шэнэ, зоримгой дарганарай түрүүн ерээд байхада, ханаандаа балай найшаагаагүй һэн бэлэйб. Нёдондо август харын тэн багаар минии транспортна цехые түлишын цехтэй нэгдүүлжэрхибэд. Теэд яахабши... Ажакымни аргагүй томо, үргэн болгодоод, амаргүй ехэ ажал ябуулагдажа эхилээ бэлэй. Түмэр харгы 40 километр утатай, хэдэн олон бульдозернууд, мүн лэ олон олон бокснууд, локомотивууд, шулуун нүүрһэнэй складууд гэхэ мэтэ мүр дээрэмни даалгадаба.

- Алексей Михайлович, уридшалан Таниие амаршалнабди, PAO EES хэнэн ажалыетнай дэмы үндэрөөр сэгнээгүй. Таниие габыата хүдэлмэришэдын нэрэ зэргэдэ хүртөөбэ ха юм. Зүб хэлэнэт, танай цех эгээл томо гээшэ, теэд хамтадаа хэды хүн ажалланаб?

- 190 хүдэлмэришэдтэйб. Мүнөө ханаад үзэхэдэмни, һэльбэн шэнэдхэлгын ажал ябуулга тон хэрэгтэй байгаа. Илангаяа салин түлбэримнай саг соогоо үгтэжэ эхилээ, хүнүүд урма зоригтойгоор ажалладаг болоо. Журам сахилгын талаар

Элшэ гэрэлтэй, энхэ золтой ажаһууя!

- Ерэхэ хабар, зундаа юу хэхэ байһанаа уридшалан мэдээд нуунаб. Хэды состав вагонууд ерэхэ, ошохыень түсэблэнхэйб. Хара нүүрһэнэй мүнгэн һомологдонхой хадань толгойн үбшэгүй баһал нуунаб.

- Зубаревтанай нэрэ обогүүд олондо мэдээжэ ааб даа. Гэр бүлэнүүдээрээ булта энергетигүүд болоно гээшэ аабзат.

- Тон зүб. Эсэгэмнай Зубарев Михаил Алексеевич урданай энергетик-турбинист, эжымнай Лилия Филипповна - химик. Химическэ лабораториодо удаан жэлнүүдтэ хүдэлжэ гараа юм. Минии аха Николай Михайлович Зубарев мэдээжэ энергетик юм. Арадай Хуралай депутат, мүн лэ бидэ хоёрой наһанай хани нүхэд (һамгаднай) баһал энергетигүүд ГРЭС-тэ ажалланаб. Николай Михайловичай хүбүүн Игорь Николаевич Гусиноозерский РЭС хүтэлбэрлэнэ. Саашань тоолоходо, багашуулнай (Зубаревтан) олон юм.

- Алексей Михайлович, Сагаан харын һайндэрөөр

ОНСО ОРЁОШЬЕ НАА, ОНЫЕНЬ ОЛОХООР АЖАЛ

Геннадий Чимитдоржиевич БАЗАРОВ - электротехническэ лабораториине даагша:

- Лабораторимнай электроцехэй нэгэ һалбари болоно. Станци дээрэмнай шэнэдхэн эмхидхэлгын ажал тон һайнаар, гуримтайгаар ябуулагдана гэжэ та мэдэнэт. Юрэнхыдөө, Россин PAO EES-тэ ехэ реформо ябуулагдажа байна гээшэ аабза. Харин минии хүтэлбэрлэжэ байһан лабораториин хэжэ байһан ажал баһал шухалада тоологдодог. Лаборатори 9 подразделенитэй, тэрээнһээ гадуур 6 бүлэг (группа) бии. Эдэ группа бүхэндэ 2-3 хүн ажалладаг, мүн лэ манай лабораториин мэдээдэ электроизмерительнэ, высоковольтно лабораторинууд оролсодог. Бидэ гол түлээб

шолон хэлэхэдэ, гол ажалнай хабарай дунда һараһаа эхилээд, намарай дүүрэтэр үргэлжэлдэг.

- Та, ГРЭС-тэ үнинэй ажаллана гээшэт. Өөр тухайгаа хөөрөжэ үгыт.

- Мүнөө хүдэлжэ байһан мэргэжэлээрээ 1985 онһоо хойшо ажалланаб. Наян нэгэн ондо ВСТИ дүүргээд, дүрбэн жэлэй хугасаада Южнэ сетьдэ ажаллааб. Нүүлээрнь ГРЭС-тэ электромонтероор хүдэлжэ эхилээд, мастер болоо һэм. Удаань электротехническэ лабораториине даажа абааб.

- Геннадий Чимитдоржиевич, бидэ, Алексей Михайловичта табигдан асуудалаа дахинаа дабжа, Танһаа асуухамнай, һэльбэн шэнэдхэлгын эхилһээр ажалтай хэр ябажа байнаб?

- Сэхыень хэлэхэдэ, тэрэ һарануудта хүндэһэн лэ байгдаа даа. Аргагүй эрилтэ ехэтэйгээр, хатууханаар хүдэлэгдөө гэхэ

- наяд PAO EES 10 жэлэйнгээ һайндэр тэмдэглээ бэлэй. Танда Чубайсын нэрэнэ Хүндэлэлэй грамота барюулагдаа. Танай лабораториинхидай хэдынь шагналда хүртөөб?

- Мастер Сальников Юрий Афанасьевич, электромонтер Татьяна Николаевна Робот, ветеранууд соһоо ахамад мастер Чирков Георгий Николаевич, Паншин Анатолий Андреевич мүн лэ залуу мэргэжэлтэдэй дундаһаа Андриевский Алексей Викторович. Энэ залуу нүхэрнай университедтэ заочноор нурадаг юм. Хөөрэлдөөнэй түгэсхэлдэ Буряад оронойнгоо зондо - Сагаан харын амаршалга.

- Хүн бүхэнэй гэр бүлэдэ - найрамдал, бэеын элүүр энхэ, нүхэдтөө мэргэжэлээ ходоодо дээшлүүлжэ ябахыень хүсэнэб. Гусиноозерск хотынхидые Сагаан харын һайндэрөөр халуунаар үшөө дахин амаршаллаб. Хонин жэл хамаг зондо баяр жаргал асаараг лэ!

Галина ЗАНЕВА,
Гусиноозерский ГРЭС-эй
Улаан-Үдэдэхи түлөөлэгшэ.

Түлбэрийн гуримаар хэблэгдэбэ.

Когда приходит Белый месяц, мы,
Как предки, можжевелник воскуряем -
Очаг свой очищаем, поздравляем
Друг друга с окончанием зимы.
Обычай сей, как символ чистоты.
Вошел иль нет в мои стихи и песни?
Способны ль отводилы они болезни?
Иль слишком слабосильны и пусты?
Не ведаю. Но знаю: земляки,
Что думают на языке Гэсэра,
Душой сейчас особо высоки,
А в песнях их - почти что пет тоски:
Лишь свет и сила древнего примера.
И я, встречая Белый месяц, им
Очищена - и мир благословляю.
«Амар мэндээ!» - всем добра желаю,
Вкруг аршааном, брызгая живым.

БЕЛЫЙ МЕСЯЦ

I
«Амар мэндээ!» Это добрый знак,
Когда хуса* песнь звонкую заводит,
Метели развевая, как хадак,
Когда, зимы расцветая мрак,
В дома желанный Белый месяц входит.
«Амар мэндээ!» Как перенесли
Морозы жеребят и телят?
Да будет лето травами богато,
Полно дарами щедрыми земли!
О леды! Со своих седых вершин
Вы внукам внуком счастья пожелайте,
Высокие нам думы завещайте,
Чтоб все достойны были как один.
А вы, отцы? Вы пожелайте нам
Такой же воли, как у вас, и силы,
Чтоб летом мы не предавались снам,

А шли в луга, взяв косы или вилы.
О матери! Вы, божество огня
Привычно утром чаем угощая,
Навеки красоту родного края
Нам пожелайте сохранить, цена
За все страну свою и уважая.
«Амар мэндээ!» - земляки мои,
Забудьте свои мелкие обиды.
И людям пожелайте, чтоб чай
Все распивать в кругу своей семьи
Могли сегодня, веселы и сыты.

II
Я помню: как-то бабушка ворчать
Вдруг начала, лишь я с постели встала.
Я растерялась несколько сначала:
Откуда же тогда могла я знать,
Как Белый месяц надобно встречать?

Галина РАДНАЕВА

Ей, видите ли, руку не пожалала!
И как же испугалась я тогда,
Что бабушка, как говорит: с приветом,
Когда она добавила при этом,
Что мне не шесть, а восемь лет
с рассветом
Исполнилось... «Ну, - думаю, - беда!»
Как знать могла я, что «мышинный год»
Успешним раньше праздника родиться
Год или два авансом придает -
А часто и на больше не скупится!
В знак уваженья к старшим? Иль моя
Догадка не верна и это тайна...
Но с нетерпеньем Белый месяц я, -
Чтоб вырасти скорее из старья?
Чтоб повзрослеть? - ждала необычайно!

Сагаан харын хүндэлэлдэ

ХОНИН ЖЭЛДЭ ХОНИН
Н ҮРЭГӨӨ ОЛОШОРУУЛАЯ

Буряад-монгол арадуудай литээр,
хурса туруута Хонин жэлэй хүсэндөө орожо,
байгша оной бодото эзэн боложо байһан ушарые
һамбаашалан, республикымнай хонин ажахын һалбарин мүнөө
үеын юрэнхы байдалые хаража үзэхэ гэжэ бодогдоһон байна. Тиин
нэн түрүүн 1991 оной зарим тэды дүнгүүдые хаража үзэбэл, мүнөө
үедэ республикын хонин ажахы ямар байдалда оронхойб гэжэ эли болохо
гээд һанагдана. Хэрбээ 1991 ондо республика дотор 1.380 мянган толгой
хониной тоологдодог һаань, байгша оной эхиндэ оройдоол хоёр зуун
гурба мянга табан зуун гушан табан толгой хонин тоологдоно.
Харин нооһонтой үйлэбэрлэгэ үнгэрһэн хугасаа соо
4479 тонноһоо табан зуун далан табан
тоннодо хүрөө.

үүлтэрэй

хонид манай

нотагай байгааалин эрхэ

байдалда тааража ядахагүй, гадна түхэрээн жэл соо бэлшээрэдэ ябаха аргатай юм. Бүдүүн нооһонтой хонид Монголһоо, мүн Хитадай Арадай Республикын Үбэр Монголһоо асарагдаһан байна. Монголһоо асарагдаһан байдрагай үүлтэрэй хонинһоо бүдүүлг, сагаан нооһонтой мяханай үүлтэрэй шэнэ түхэлэй хонидые бии болгохо, үсхэбэрлэхэ хүдэлмэри мүнөө эршэмтэйгээр ябуулагдажа байна. Иимэ үүлтэрэй хонидые илангаяа Баргажанай, Хурамхаанай, Захаминай, Хориин, Ахын, Хэжэнгын, Загарайн аймагуудта үсхэбэрлэл, таарамжатай гээд мэргэжэлтэд тоолоно. Үнгэрһэн жэлдэ Буряад Республикын мал ажахы 2010 он болотор хүгжөөлгын Програма абтагдаһан юм гээд һануула. Тус Програмын ёһоор бүдүүн болон бүдүүлг нооһонтой хонидой тоо 2010 он болотор гушан нэгэн мянга табан зуунда хүргөөгдэхэ ёһотой юм. 2003-2006 онуудта Монголһоо болон Хитадай Арадай Республикаһаа Хориин аймаг гурбан мянган толгой, Мухар-Шэбэрэй аймаг хоёр мянган толгой, Хурамхаанай, Баргажанай, Захаминай аймагууд тус тустаа мянгаад толгой хони худалдажа абахаар түсэбтэй юм. Мүнөө үедэ иимэ үүлтэрэй хонидые ямар ажахынууд үсхэбэрлэнб гэбэл, Баргажанай аймагай хизаарлагдамал түхэлэй «Арбижал» бүлгэм, Карл Марксай нэрэмжэтэ колхоз, Хурамхаанай аймагай Лениней нэрэмжэтэ колхоз, Захаминай аймагай «Победа» СПК (хүдөө ажахын үйлэбэрин кооператив), Зэдын аймагай Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ СПК, Мухар-Шэбэрэй аймагай Сутайн СПК, Хориин аймагай «Баян-Гол», «Үдэ», «Дружба», «Курбинский» СПК-нууд, Сэлэнгын аймагай хизаарлагдамал түхэлэй «Бургастай» бүлгэм болоно.

Энээнэй хажуугар нарин нооһонтой хонидые олоор үсхэбэрлэдэг ажахынуудые

дурдабал,

имэ: Зэдын

аймагай Боргойн

гүрэнэй үүлтэртэ завод, «Коммунизм», «50 лет Октября» СПК-нууд, Яруунын аймагай «Победа», «Дружба», «Ульдурга» СПК-нууд, Мухар-Шэбэрэй аймагай Лениней нэрэмжэтэ СПК, «Искра» колхоз, Сэлэнгын аймагай «Иро» СПК, Хориин аймагай «Ашанга» СПК болоно.

Тэрэшэлэн дээрэ дурсагдаһан програмын ёһоор республика доторнай хонинтой тоо 2010 он болотор 234 мянганда хүргөөгдэхэ, ондоогоор хэлэбэл, 21,2 процентээр олошоруулагдаха ёһотой.

Сагай эрхын хэды хүндэ байбашье, республика доторай ажалша бэрхэ, үндэр дүнгүүдые туйлажа шададаг, бэшэндэ ёһото жэшээ болодог хонишод яһала бии. Эдэмнай хэд бэ гэбэл, Зэдын аймагай Боргойн ГПЗ-гэй ахамад хонишон Дарима Сосорова болоно. Ажалай түрүү зэргэдэ яһанан энэ хонишон үнгэрһэн жэл соо 100 эхэ хонинһоо 111 хурьга абажа, бүрин бүтэнөөр түлжүүлхэдээ, республикын чемпионы нэрэ зэргэдэ хүртэһэн юм.

Сэлэнгын аймагай «Иро» СПК-гай ахамад хонишон Сандак Дамбаев 100 эхэ хонинһоо 110 хурьга абажа, тобир тарганаар тэнжүүлхэдээ, мүн лэ эрхим дүнгүүдые харуулан байна. Хурамхаанай аймагай Владимир Тыхеев абьяастай шударгыгаар, амжалта түгэс хүдэлдэгөөрөө баһал жэл бүхэндэ шалгарна. Тэрэшэлэн Зэдын аймагай гүрэнэй Боргойн үүлтэртэ заводой хонишон Цэрэн-Дулма Аюшеева, Хориин аймагай Анагай СПК-гай Анатолий Клементьев, Сэлэнгын аймагай «Иро» СПК-гай Жаргал Жапов гэгшэд залуу үүлтэртэ хонидые шадмар бэрхээр түлжүүлдэгээрээ нилээд ехэ дүй дүршэлтэй болоһон гээд хэһэн ажалын дүнгүүд гэршэлдэг байна.

Гадна республикын дээрэ нэрлэгдһэн ажахынуудһаа гадна таряашадай ажахынуудта, мүн үмсэдэ олон хонин бии гээшэ ааб даа. Эдэ хонидой тоо жэлһээ жэлдэ үдэжэ байһандань урмашааар. Үнгэрһэн жэлэй дүнгүүдые мүнөө жэлэй

энэ үеынхитэй сасуулхада, үмсэдэ байһан хони ямаануудай тоо 106 процентээр нэмээ. Үгышые һаа, 73062 толгой байһан һаа, мүнөө 77881 толгой болоод байна.

Тиихэдэ таряашадай ажахынуудта 10633 хонин тоологдоно. Тиигэжэ эдэ ажа-хынуудай хонид нёдондонойхиһоо 102 процентээр нэмээ.

Тэрэшэлэн зүүн зүгэй литээр, шэнэ Хонин жэлэй мандажа байһан хада иимэ һанамжа байна. Одоошье энэ жэлһээ эхилжэ республикымнай хонин ажахы хараа байса хүгжөөгдөжэ эхилхэн бэшэ гү? Юуб гэхэдэ тусхай програма, тогтоол, шийдхэбэринүүд гаранхай. Гадна гүрэнэй зүгһөө энэ хонин ажахын һалбари тэдхэмжэлын талаар дэмжэгдэдэг болоо. Хониной шэнэ байрануудые бариха түсэбүүд олон ажахынуудта бии. Хүн гээшэмнай ажалаа хэжэ шадахааяа болёо бэшэ ха юм даа. Тэрээндэ гансал ажалай эрхэ нүхэсэл, арга боломжо олохо үгэхэ хэрэгтэй. Тиигээл һаа, хун сагаан хониднай хэдэн жэлһээ тала дайдаа бурхөөн, мааран, мааран бэлшэжэ ябахал даа. Юрэдөө хонин болбол, монгол, буряад арадай ахамидаралтай хэр угаа хойшо нягта холбоотой байһан гээшэ ааб даа. Жэшээлбэл, мяхаарнь элдэб зүйлэй амтан эдээн буйлуулагдадаг. Хониной төөлэй болбол, ямаршые һайндэрэй эгээл эрхим хүндэтэй эдээн гээд тоологдодог. Тиин хониной нооһоор һээы даража, олбог шэрдэгүүдые, мүн ажахыдаа хэрэглэхэ бэшэшые зүйлнүүдые хэдэг байгаа. Гадна арһыень элдүүрилжэ, хубсаһа, малгай, гутал оёдог. Ажахыдаа хэрэглэхэ зэр зэмсэгүүдыешье бүтээдэг байһан. Тиин хониной һөөршые элдэб янзын зүйлэй сагаан эдээн үйлэд-бэрлэгдэдэг жэшээтэй. Иигээд ерэхэдээ, хонин гээшэмнай малша зоной ахамидаралай таһаршагүй хубинь болоно.

Хорин нэгэдэхи зуун жэлэй эхин дээрэ республика доторнай хониной тоо толгойн олошоруулагдажа, энэ һалбарин дахинаа нэргээгдэхэ шатада гаража байһанда баясамаар, тиигэжэ малша зоной зүрхэ сэдхэлһээ баярай ошон, найдал түрэнэ.

Хонин гээшэмнай дулаан хоншоортой, халуун амитай, зөөлэн шэнжэтэй амитан нэмнай даа. Тиимэһээ гэрэй амитадай нэгэн болохо, Хонин жэлдэ манай ажабайдалда хабаатай һайн һайхан үйлэ хэрэгүүд олоор үзэгдэхэ бээ гээд сэдхэе. Тиимэһээ шэнээр мүндэлжэ байгаа Хонин жэлээ сагаан сэдхэлээр, баяртай хүхюунээр, омог дорюунаар, этигэл найдабаритайгаар угтаал. Баян дэлгэр Буряад оройнгоо бүхы ард зоние, үшөө дахин Сагаалганаар, Сагаан һараар, шэнэ Хонин жэлээр амаршалан, сайн сайхание хүсэе.

Баир БОДИЕВ.

Праздник Сагаалган родился на земле Монголии. Традиции и обряды праздника у бурят и монголов одинаковы. Если есть и некоторые различия, то они незначительны. После холодных зимних месяцев великая степь просыпается под лучами весеннего солнца. Весна - зарождение новой жизни и начало обновления мира природы и всего живого на земле. Почему первый весенний месяц носит название «белый»?

По мнению выдающегося государственного деятеля Индии XX века Д. Неру, белый цвет у восточных народов обозначает символ радости и обновления. Об этом писал в своей книге «Открытие Индии». Глубоко философично определение белого цвета у Д. Неру. Таким же глубоким философским смыслом обладает понятие «белый» у монголо-язычных народов. С древнейших времен у кочевых племен складывались следующие понятия: белый цвет означал радость, белый смех - смех доброты, дружелюбия, белая смерть - достойный конец жизни и т.д.

«ШЭНЬН НЭГЭН» - ПЕРВЫЙ ДЕНЬ НОВОГО ГОДА

Хозяева дома рано встают и заваривают ароматный чай. Если близко находится обо, то они поднимаются туда с целью умилостивить дух своих предков угощениями. Если они живут далеко от обо, то обычно, выйдя рано утром из дома, совершают обряд «үргэл» чаем, молоком.

путь в сто-двести метров по указанному направлению. Взятые с собой предметы отдают мистическим «хозяевам дороги». Таким образом, совершается символическое очищение пути. Год для человека будет удачным и хорошим. В первый день нового года принято поздравлять и одаривать подарками родителей, дедушек и бабушек, при этом младшие по возрасту посещают старших с белыми или голубыми «хадаками». Здесь же совершается старинный обряд: приветствие «золгохо» и при этом поздравлении младшие подают обе руки, снизу придерживая и оказывая тем самым уважительное отношение к старшим. «Хадак» - широкая шелковая лента - символ глубокого уважения, который вручается самым дорогим и почетным людям. В этот день особое внимание уделяется маленьким детям, чтобы они ощутили нежность, близость и ласку своих родственников.

Для гостей главным украшением стола является баранина. Варят

САГААЛГАН -

ПРАЗДНИК ОБНОВЛЕНИЯ И НАДЕЖДЫ

В бурятском языке «сагаалха», значит забеливать, задобрить; «сайрулха» - придать белизну, навести чистоту; «шэнэлхэ» - обновить, обновлять. Мы говорим «шэнэжэл» - новый год, а это значит наладить новые отношения с друзьями, соседями, простить прежние обиды и раздоры, вернуть долги. Что означает «белая пища»? «Белая пища» один из обязательных компонентов угощения и обрядовых ритуалов достойно дополняет значимость праздника. Некоторые думают, что в основе названия праздника «Сагаалган» лежит понятие, связанное с молочной продукцией, традиционной пищей кочевников. На самом деле, как было сказано выше, праздник имеет более широкий смысл.

У бурят-монголов есть замечательное поверье: «каким будет начало года, то таким будет весь год», поэтому наши предки встречали Сагаалган с самыми добрыми и сокровенными помыслами. История появления замечательного праздника имеет свои древние корни, но обо всем этом по порядку.

Приблизительно в 210 г. до н.э. кочевыми хуннскими племенами правил верховный шаньюй хан Модэ «Модун хан», по китайским источникам Маодун. Воинственные хунны образовали союз племен из 24 аймаков. Тогда Сагаалган отмечали осенью. Осень - самое благодатное время года.

В ставке вождя хуннов собирались знатные люди, сановники различных рангов, которые держали отчет перед владыкой Модуном. При стечении множества людей старейшины аймаков приносили молитвенные жертвы и подарки духам - онгонам, бурханам. Они молились вечному небу «тэнгэри», солнцу, земле. Шаманы совершали культовые обряды. Каждый старейшина отчитывался перед верховным вождем Модуном: сколько прибавилось скота, сколько родилось детей, на сколько увеличилась богатства аймаков, какие важные события произошли в течение года. В те времена в хуннском государстве существовала налоговая система: 1/10 часть дохода отдавали в ханскую казну. Нам из-

вестно, что некий советник при Модуне, по имени Юе, китаец по происхождению, ввел систему обложения народа податью по числу жителей. Он не только создал налоговую систему, но и заставил своих помощников сесть за «парты», чтобы научиться письменному учету. Совет старейшин решал вопросы совершенствования суда, печати, письменности, но с распадом хуннского государства все это кануло в Лету, в том числе и пышные торжества по случаю праздника Сагаалган. Тем не менее, в народе праздник сохранился, хотя на государственном уровне он не отмечался.

Своим вторым рождением Сагаалган обязан Чингисхану. В 1206 году после долгой междоусобной войны все разрозненные монгольские племена были объединены в единое государство под предводительством Темужина. Ему было тогда 45 лет. В год красного барса на берегу Онона собралась вся элита монгольского этноса, чтобы провозгласить Темужина своим вождем. Там же его нарекли новым именем Чингисхан. В книге выдающегося просветителя средневековой Монголии Мэргэн гэгэна «Алтан тобчи» есть интересный фактический материал о бурятах, а точнее об эхиритах. Ноен икересов «эхиритов» Буха-бабай во главе 300 воинов прибыл с берегов Байкала для участия в торжествах по случаю избрания всемонгольского хана. Оказавшись, Буха-ноен, которому молятся бурятские шаманы, не мистический герой легенды, а живая историческая личность XII-XIII вв. В том же году вышел свод законов, согласно которому Сагаалган стали отмечать весной. Тогда же Чингисхан награждал 88 лучших своих воинов, и им были присвоены воинские (государственные) чины: хан, ван, бэйл, бэйс, гун, тайдж. С 1216 г. по указу хана стали награждать заслуженных людей серебряными, золотыми монетами и оказывать им материальную помощь кожаными, суконными, войлочными и шелковыми изделиями.

Чингисхан установил порядок награждения в зависимости от воз-

раста человека: за 60 лет - 2 части от тысячной суммы, 80 лет - 3 части, 90 лет - 4 части, 100 лет - 5 часть золотыми монетами. Старейшему жителю Монголии дарили целый обоз подарков. Данные исторические факты свидетельствуют о том, что великий создатель монгольского государства Чингисхан уже тогда закладывал традиции уважительного и почтенного отношения к людям старшего поколения. И буряты до недавнего времени придерживались доброй, старинной традиции народа. Но, увы, ныне молодежь в большинстве своем начала забывать об уважительном отношении к старшим. С появлением буддизма в 14-15 вв. в Монголии стал приобретать религиозно-культурный характер. Появился целый пантеон буддийских богов со всеми сложнейшими религиозными атрибутами, учениями и трактатами. Изменился и сам ритуал праздника, были введены духовно-эстетические новшества религиозно-реформаторского толка. Сагаалган приобрел обновленные черты и стал более совершенным в культовом плане, но он всегда оставался народным праздником и сохранял древние традиции и обычаи.

ОБЫЧАЙ - «БҮТҮҮ ҮДЭР»

Последний вечер зимнего месяца и начало первого дня весны отмечаются, как «бүтүү үдэр». В переводе с бурят-монгольского языка бүтүү значит закрывать. Смысл «бүтүү үдэр» заключается в следующем: люди, прощаясь с прожитым годом, должны хорошо закрыть двери прошлого, чтобы заново начать будущий год с чистой совестью. Хозяева приводят дом в порядок, выбрасывают старые поношенные вещи, наводят чистоту. Перед входом с правой стороны двери кладут чистый привезенный лед или белый камень, что означает чистые намерения хозяев дома. С левой стороны кладут веник или метлу, что означает запрет для всякой нечисти, чертей, демонов «шутхэр, бохолдай». Перед юртой ставится новый «сэргэ» - столб для коновязи. Это признак того, что хозяин дома рад встретить гостей.

Вечерний праздничный стол должен быть богатым, предпочтение отдают продуктам молочного производства: кумыс, айраг, тарасун, молочный изюм, хурт, арс и, естественно, ставятся традиционные мясные блюда. Вечерняя трапеза в честь «бүтүү үдэр» должна быть обильной (без вина), и она является чисто семейным ужином без гостей. Если есть дома бурханы, то зажигается «зула» - свеча, воскуриваются благовонные травы «адис». Это делается для того, чтобы привлечь внимание богини Лхамы, хранительницы учения, которая в канун Белого месяца посещает дома верующих и благословляет их.

ЦЕРЕМОНИЯ «ТАБАГ»

На большой по диаметру тарелке сооружается «пирамида» из «боов» - разновидность жаренных в масле пряников, изюма, масла, конфет и печенья. «Пирамида» состоит из нечетных слоев 3-5-7-9. Каждый слой «пирамиды» имеет символическое значение в следующей последовательности: 1 слой - 10 лет жизни человека - означают «жаргалан» - счастье, 2 - слой следующие 10 лет жизни «зоболон» - страдание, 3 - слой вновь «жаргалан» счастье. «Пирамиду» из трех слоев сооружается для молодых, которым 30 лет, из пяти слоев для родителей, которым 50 и старше лет, «пирамида» из семи слоев посвящается дедушкам и бабушкам. Девятый слой посвящен девяти духам «тэнгэри», «юэн тэнгэриин эзнэдэ», девяти небесным божествам - хранителям. Вообще число 9 имеет магическое значение для всех номадов (кочевников).

«МҮР ГАРГАХА» - ОПРЕДЕЛИТЬ СВОЙ ПУТЬ

Каждый человек в течение года имеет свой «символический» путь или дорогу удач или неудач. Что это значит? Хозяин или хозяйка дома, встав рано утром, совершают большой путь в одну из восьми сторон света. Этот путь заранее определен ламой-прорицателем «зурхайша». По совету ламы человек берет с собой конфеты, кусок бумаги или материи и совершает

целого барана в большом чане, и он целиком ставится на стол. Голову кладут сверху, сбоку ребра и ножки, в позе «лежачего живого барана». Это довольно сложный интересный ритуал угощения.

«ШЭНЬН ХОЕР-ГУРБАН» - ВТОРОЙ, ТРЕТИЙ ДЕНЬ

Эти дни отводятся для поздравления родственников, друзей, коллег по работе. Принято употреблять не более трех небольших рюмок водки или вина.

«ШЭНЬН НАЙМАН» - ВОСЬМОЙ ДЕНЬ

Восьмой день по лунному календарю считается священным днем и, согласно традициям, до восьмого дня все праздничные и обрядовые мероприятия должны быть завершены.

Мы можем говорить о прошлом, но прошлое нас не забывает. Ныне праздник Сагаалган вновь возрождается, при этом он обретает новые формы, совершенствуются древние обряды.

Отрадно, что несколько лет назад Сагаалган по указу президента Бурятии Л.В. Потапова получил статус национального праздника республики. Все жители Бурятии этот день отмечают в большой семье народов России. Пусть придет в каждый дом древний праздник весны - праздник обновления и радости. Пусть он принесет каждому человеку любовь, добро, свет и успех.

АВТОР статьи К.Л. Аюшеев, известный в республике человек, который на протяжении ряда лет занимается историческим краеведением.

Его перу принадлежит книга «Ухин-тайша», изданная в 1997 году в г. Улан-Удэ. Научные статьи К.Л. Аюшеева о происхождении бурят-монгольских родов публиковались на страницах республиканских газет, в ежегодных выпусках журнала «Наша Монголия» и в сборнике Монгольского государственного университета (МУИС) в 2001-2002 годах в г. Улан-Баторе.

«Буряад үнэн» сонин болон Россин Буддын шажанай Заншалта Сангхын үмэнэһөө тус хуудгалан хэблэгдэг.
Январь. 2003 он.

Сагаан үбгэн. Дандан ДОНДОКОВАЙ (1895–1983) зураг.

Сагаалганаар! Амар сайн!

БУСАДАЙ ТҮЛӨӨ ОРОЛДОЖО, БУРХАНТАЙ БУЯНТАЙ ЯБАЯЛ!
Унан харагшан хонин жэлэй Сагаалган гурбан үдэртөө орошобо. Мүнөөдэр Ивалгын дасанда Гомбо, Гонгор, Шагдар, Сэндэмэ, Шалши, намсарай, Цанба Сахюусанууд хурагдаха. Эдэ сахюусанууд бидэниие ото хаража, абаржа ябадаг тула хүзэгшэд энэ хуралда далга, сэргэмтэй ошодог байха юм. Тиыхэдэ, энэл дасанай Жүд дуганда эдэ үдэрнүүдтэ 10 сагһаа Ямандагын хуралнууд боложо байха. Мүнөөнэй субэй сагта Идам Ямандага хамаг амитанда илангаяа хүсэтэйгөөр тулалха шэдитэй юм.
Үглөөдөр, январин 31-дэ, үглөөнһөө Чойжол, хама, Жамсаран сахюусануудай хурал,

харин үдэшын 18-30-да Дүгжүүбэ хурал боложо, сор залагдаха.
Февралин 1-дэ, Бүтүү үдэр, үглөөнһөө Дара Эхын Мандал Шива уншагдаха, харин 13 сагһаа Этигэлэй хамбын шарил залагдажа, нангин бээдэнь мүргэжэ, адис абажа болохо. Бүтүү үдэр архи уудаггүй. Масаглабал хайн. Энэл февралын 1-нэй үдэшэ орой Сиидэр Намын хурал эхижэ, февралын 2-ой, Сагаалганай үглөөгүүр хүртээр үргэлжэлдэг. Үглөөнэй 6-да Бандида Хамба лама Шэнэ Хонин жэлэй гарахан тухай сочосохо. Тэрэнэй хүүлээр дасанда байхан хүнүүд «Амар сайн! Сагаалганаар!», гэжэ бэе бээе амаршалдаг, золгодог, Хамбаяа, дасанай шэрээтыг хадагуудаар золгодог. Удаан гэртээ бусажа, Бурхандаа мүргэдэг, сан табидог, сэргэмээ үр-

гэдэг, бэе бээе амаршалдаг, золгодог, Сагаалганай табиг баридог. Бурядай олон нотагуудта хүнүүд Шэнэ жэлэй эхиндэ обоо бунхандаа гаража мүргэдэг, шэнэин хоёрһоо Хи мориео хийдхэдэг. Тэрэшэлэн ламанарта хандажа, доро дороо жэл жэлэйнгээ заһал хүүлэдэг, нүгшэнэн түрэлхидэйнгээ юрөөл абадаг.
Февралин 3-һаа 16 хүртээр Монлам Ченмо - Ехэ Юрөөлэй хурал. Саган харын түрүүшын 15 хоногто Будда Шигэмүүни тэрсүүдые - буруу үзэлтэниие даража, риди хубилгааниие харуулһан түүхэтэй. Монлам Ченмо гэлэн 15 үдэрэй хуралы Богда Зонхобо анхан 1409 ондо һаса хотодо тогтоохон байна.
Сагаалганай үдэс архи тэбшэжэ, сэдхэлээ арюудхаха гэжэ оролдохо хэрэгтэй. Сагаалганаа ямар сэдхэлтэйгээр

угтанабта, бүхы жэлтнай тиймэ байха. Энэ үдэс хунүүд хуушархан үһөө хөмороогоо орхижо, эбтээ ородог, хорые тоһоор харюулха гэжэ оролдодог. Харин үһөө нэхэлгэтэйгээр Сагаалганаа угтабал, бүхы жэл соо хэншүү хөмороотой байхат. Саган харын үдэс Бурхандаа хайнаар мүргэгты.
«Буян» хуудгана гаргагшадтай зүгһөө Сагаалганар та бүгэдэниие амаршалаад, амгалан тайбаниие, бэын энэх элүүрье, зол жаргалые хүсэнб! Ороһон айлшадые хүндэлжэ, олзотой омогтой, буһан айлшадые угтажа, Бурхантай буянтай, үдэр ерэхэ бүри үнэр баян боложо, үргэн уужам, үндэр сэдхэлтэй ажаһуугты, бусадые тэдхэн хайрлажа, олоной түлөө һаналаа табигты!
Дандан ДОНДУБ.

ВАНДАН ЧОЙЖОНШО

САГААЛГАНАЙ ҮЕЭР БОЛОҢОН УШАРНУУДЫАА

Сартуул изагууртанай домогто Ээдын аймагта сартуулай юһэн гол, долоон эсэгэ, дүшэ юһэн обогтон гээд тоологдодог юм. Тэдэнэй нэгэниинь Алцаг нютагтахи хачанууд болоно. Хачануудай Халтар табан хүбүүдтэй байгаа. Тэдэнэй нэгэниинь - Дандан. Дандаранай Ногоон, Ногооний Нохон, Нохонын Осор, Осорой Ваандан Болод хоёр болодог юм.

ХУБҮҮНЭЙ НҮЛДЭ ДАХУУЛАН ЕРЭГШЭ
Осор хубархай бол хүдөөлхэн лама байһан болоно. Тийн хүбүүнэй нүлдэ бэдэржэ абаралдахадань, хүбүүн үргэжэ аба-балшини, хүбүүнэй нүлдэ ерэхэ гээ юм ха. Иимэ абаралда хүртэхэдөө, Осор хубархай Ваандан дүүгээ хүбүүн болгожо үргэхэдэнь, хойто жэлын хүбүүн түрэгжэ, Болод гэжэ нэрлэб. Тэрэ мүнөө Улаан-Үдэдэ ажаһууна.

ГАЛ НУРМЫЕ - ГАРААРАА
Осор хубархай Ваандан хүбүүгээ ламада хургахая Булагай дасанда эльгээбэ. Ваандан ехэ һонор, хурдан ухаатай байжа, хуралсалдаа эрхимлэжэ, ехэ магтаалтайгаар хурадаг байгаа. Габдамба дүүргээд, домодо (мүнөөнэйхээр 8-9 класс) хуража байхандаа, бэлитгэ абари зангаараа онсо хубилжа, заримдаа гайхалтайгаар «аашалдаг» болобо.
Нэгтэ хубарагуудай булта номоо сээжээдэжэ, шийд уншажа байтар Ваандан гэнтэ гүйжэ бодоод, юумээ арилгаад (үгы болгоод), бэдэржэ, уурлажа, сухалдажа байһан шэнги гү, хүндэ бээрхэжэ, хүниие хүрдүүлэхышье гэжэ байһаншуу боложо, даараһаншы шэнги шэшээрээд, халаганаад, ханза (ушааг) соо носожо байһан галайнгаа улаан нурмаар гараа угаанан шэнги худхаад, шэрэм дээрхи тогооной бусалжа байһан уна нюсэгэн гараараа удхаад, нүхэд хубарагуудтаа сасажа захалхадань, тэдэнэй айжа, хүрдэжэ, газар тээшээ зугадашоо юм хэн ха.

ТАШААН ДЭЭРЭЭ ТАВИН САСУУ
Энээнэй урда тээхэнэ баһал номоо уншажа байтараа хоёр нүхэдөө хоёр нутадаа хабшуулаад, газар гаража, тархины эрбэтэр эрьелдүүлээд, хаяжархиба. Бодожо ядажа хэбтэхэдэнь, түмэршэ дархан дасангай үдэ үлгэхэ гэжэ, шийнэн түмэрөөр хэлэн хоёр хэнжэ баряад ябажа ябатараа, дайралдашаба гэхэ. Ваандан тэрэ

хоёр хэнжыень шүүрэгжэ абаад лэ, ойрохон зуура ном тарняа шулаганажа уншаад, хэдэ дахин үлгээд, ташаан дээрээ табидан, нэгэ нэгэ даража, нугаласгаагаад, хаяжархёо юм хэн ха.

ГҮГЭЛШЬЕ ЭДЮУХЭДЭНЬ - ДЭМЬ
Урда тээнэ баһа имэрхүү «аашануудые» гаргахадань, багша ламанууд хэнхэлгэшые үзүүлжэ, гүгэлшые(зандан модоной дабирхай) хүртүүдэдэг байһан юм гэлсэдэг бэлэй.
Одоол тэрэ үеэрнэ хүрээнэй ахалагша ламанар Ваанданда хоёр хүдэлээр урид домо барюулжэ, гэбшын зиндаада хүртүүлжэ, Богдын Хүрээндэ габжин хургуулида хурахины дурадхаба.

МҮНӨӨХИ ГЭЭШЭНЬ ЮУН БЭ?
Тийгээдшые хубарагууд Ваанданай байрын гэрэй газраагуур хүни болгон ном уншажа, хонхо дамаари дуугаргажа, бэыннэ хүдэлгэжэ, амаруулхана болхондонь, Ваандан гэртээ хариха баатай болоо юм хэн ха.
Баһа нэгэ ушар. Тэрэ гэлээр эрид 74 жэл үнгэрбэ. Зургаан наһа хүрэгжэ байгаа. Уран зурааша убайнда (үбгэндэ) бүлэгтэй зон шэнэ жэлээ угтажа, сагаалжа байба. Тийгэжэ байтар «уу-уф!», «уу-уф!» гэхэ шанга абган гаража, үүдэн дэлигдээд, нэгэ ехэ үндэр, гал улаан шарайтай хүн аманһаа шуһа, хөөһэ банхайлаа орожо ерэхэдэнь, үзөө дуулаагүй зон бахардажа, газар тээшээ зугадабад. Минии баабай намайгашые мартажархёод, ханада тас няалдашанхай, намайгашые хойноо оруулаагүй, гансал хонгор убай юрэ хүдэлөөгүй, гаһаа баринхай, забиллаад һуужа һууба. Тэрэ самнаһан хүн урдань табятай байһан эдееш тараажа, унагажа байжа, хонгор убайе забиллаатай зандан дээрэ үргөөд лэ хаяжархиладань, тэрэмнай «Үм» гэжэл дуугараа хэн ха гэжэ ханадагби. Тийгэжэ байха үедэнэ зурааша убайн ахай (намган): «Май, ноён,

архи балгажархи, али һу уухууш?» - гэжэ дурадхаба. Тэрэ хүмнай «уу-уф» гээд лэ, гүйжэ гараад ябашахадань, Ваанданай мүнөөхи юумэнэ ороод ябана гэлсэжэ байһан юм. Тээд юун мүнөөхи юм гэхэ тэрэ үедэ би мэдэхгүй хэн бээбэ.

ГАЙХУУЛЖА ЯБАҢАН ТҮҮХЭТЭЙ
Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ Ваандан армида яахадашые абтабагүй. Эдэ, Захаминаар залагдан ябажа, түлгэ (үзэл) табидан, абарал буулгажа, ном уншажа, чойнжоншоо оруулжа, нэлэм хутага, гал нэргээдэг шэлээбэр түмэр нугалжа, хүниие хүрдүүлжэ, гайхуулжа ябаһан түүхэтэй хэн.

Дайнай хүдлэби Халтарай Норбын Жалцанайда нэгтэ оробоб. Тэрэ эмшэ, баряша, түлгэшэ, дархан хүн байһан юм. Жалцан убай мушкаршанан нэгэ түмэр намда үгэхэдөө, иигэжэ хэлэб: «Хүбөөн, энэ галайманай шэлээбэрые Ваандан үдэшэлэн ороходоо, иигэжэ нюгалжархёо, тэниилгээд үгэлчэ».
Тэрэ үедэ, Ваанданда ороходоо, би нилээд шадалтай, барилдааша, спортсмен хүмби гэхэ ханаатай ябааб. Тэниилгэхэ гэжэ, татаад туршабаб. Тэрэм халташые хүдэлбэгүй. ханаанда, ямаршыеб, аягүй ханадаад, түмэршые орхижорхёо бэлэйб.

УРТА НАСАНАЙ ТҮМЭР ЖОЛОО
Мүнөө Алцагта Балданова Дуамында бүдүүн, нарин - галай хоёр шэлээбэр би: нэгэниинь - нэгэ, нүгөөдэнь - хоёр зангилжархинхай. Тэрэнээ арамнайлуулжа, хадаг, зурам зүүгээд, ханадаа үлгөөд байдаг. Ушаршые Дуамы иигэжэ хөөрөбэ: «Нэгтэ сахюуса Ваанданда хуруулан байгаа. Далагын һүүлээр нэгэ хэды духаряа бариха, шад улаан болошобо. Тийгэжэ ерэн бээрээ хүлдээрээ гэнтэ собхоржо бодоод, хэдэ дахин хүлөө дэһлээдэ,

хамсыгаа шамажа: «Түмэр, түмэр асаратгы», - гэжэ нэхэбэ. Шэлээбэрээ үгэбэб. Ташаандаа тулажа, нуга дараад лэ, гартаа абажа, хоёр зангилхандаа, зүгшые хүсэлөөгүй хэн. Дахад лэ түмэр нэхэбэ. Энэ бүдүүн, хүндэ, хаягдаад хэбтэдэг шэлээбэрээ үгэхэдэм, иигэжэ, - Дулма харуулна, - хоёр орёогоод, урта насанайш жолоо гэжэ хэлээд үгэнэн юм. Мүнөө ерэ хүрэгжэ ябанаб. Тэрэ үедэ Дулма хугшэнэй шэхэ һонор, ухааниинь һаруул, нюдэниинь хурса зандаа, шэл үгыгөөр юумэ оёжо хуугагша хэн.

«МЭНЭ ЕРЭХЭ ВААНДАНШНИ...»

Үшөө нэгэ ушар. Би Захаминай Үлгэшэн нютагта хүүгэдэй байшанай директорээр хүдэлжэ байгааба. Ваандан убай ажалда орохо гуйлтатай ерэбэ. Һүниин харуулшанаар абабаб. Нэгтэ Сагаалганай урда һүни хубүүдээ эрьбэжэ, ажалшандаа шалгажа, хүүгэдэйнгээ байшанда ерэбэ. Ваандан сахюул ажалдаа байбагүй. Сухалтайхан газраагуур ябажа ябатарни, сельпогой түрүүлэгшэ Гомбоев мүн лэ ажалаараа ябажа дайралдаба. Ваанданаа асуухадам: «Тэрэ айдаа сахюуса хуража байна», - гээбэ. «Түргэхэн ажалдаа ерэг лэ», - гэжэ нүхэрөөрөө захюуллаб. Уданшыегүй тэрэмни энээдэтэйхэн ерээд, иигэжэ хөөрөбэ: «Ороходоо, тэрэши хоёр залуу хүбүүдтэ хоёр тээшээ тэлүүлээд байба. Яагааб гэбэл, уншалга дүүргээд, сэргэмээ дүүргэжэ байтарни бээн аягүйтэжэ, чойжонинь орожо захалба. Түмэр нэхэхэдэнь, хүбүүдын айгаад үгэбэгүй. Минии шэлээбэр абаад үгэнэни, гэртэхишүүл булта тэрельжэ, газар гарашаба. Ваанданин тэрэнием абажа, аятайхан нуга даража, түхэрэн болгожо зангилаад, гэртээ үлгэн эзэн эхэнэртэ үгэбэ. Тэрэнэй айгаад, абанагүй. Тиыхэдэнь мүнөөхимнай: «Ваанданши мэнэ ерэхэ», - гэжэ хэлээд ябашоо. Бишые хойноһоонь гарааб».

ХОЁР ЛАМЫН ХАРИУСАЛГА, МҮРДЭЛГЭ

Баһа иимэ ушар ханагдана. Ториин аймагай байха үедэ КГБ-гэй даргаар Шойсоронов Даша хүдэлжэ байба. Ваандантай хөөрөлдэхэ гэжэ шийдээд, барилдаша ерэхэдэнь, тушаан дайража, Эрээниин Ваанхиндаа сахюуса хуража байгаа юм ха. Шойсороновай ерэхые Ваандан ойлого юм гү, үгы гү, уншаһан зандаа, нүгөөдэнь балай зогсоолгоношыегүй. Далагана абажа дүүргэхээрнэ Шойсоронов: «Зай, юумээ хуража аба, ябая», - гээбэ ха. Ваандан убай: «Ай, Чойсрон ерээ гүт? Хоёр хонооб, тание хүлээжэл байнаб», - гээд, мэдээд байһан юм шэнги бодоод, гаража, машинанань хуулаад яба юм ха.
КПЗ-дэ оруулаад, үглөөдэрын Даша Шойсоронов Ваандание дуудажа асарба: «Зай, Ваандан, хуули засагта хазагай үйлэ хэрэг тание ябуулаа гэжэ дуулаада байна», - гэжэ хүсээ хэлэжэ үрдэгүй байтарни, нүгөөдэнь «хуули засагта» гэжэ хойноһоонь дабтандандал болоод, бүглэрхэн шэнги унашаба гэхэ. Тэрэ зандан Шойсоронов «Түргэн туһаламжые» дуудуулаад, врачай тариха гэжэ байтар, Ваанданай: «Үгэй, би таанараар бээ хадхуулахгүйб», - гэжэ хэлээд, бодошобо.
Шойсоронов хоёрдохёо Ваандана дуудажа асаруулаад: «Зай, Ваандан, тание таагүй ажал...», - гэхэтэйни сасуу нүгөөдэнь «таагүй...» гэжэ дуугараад, баһа халаганага таталдаад, аманһаа шуһа турьяад, бүри ехээр айлажа унашоо хэн ха. Дахин лэ «Түргэн туһаламжа» дуудажа болобо. Тийн хамартань юумэ үнэрдүүлэхэ гэжэ байтарни: «Үгы, энэ танай хороор амилхайгүйб», - гэжэ хэлээд, бодожо ерэбэ. Гурбадахая мүнөөхил асуултада дуудаба. «Зай, Ваандан Очирович, ши чойжоншо хүм гэжэ юу хэлэнш?» - гэхэдэнь: «Үгэй, Чойсро-о-он, өөрөө лама хүн байжа, юу асуунат, чойжоншо хүндээ», - гэжэ торгобо. Тийгээд хонюулаа энээдээд, мүрдэлгэ, харюусалгань энээгээр дүүрхэнэн юм гэлсэдэг бэлэй.
Эди-шэди гээшэ амиды шуһанда түрэгжэ, оюун бэлитгэ, хурса хурдан ухаантанай махабодондо бодото дээрээ шэнгэбэл, амидыл Бурхан гээшэн болодог гэжэ ханадагби.
Цыренжаб САБСАЕВ, ажалай ба дайнай ветеран.

Түрэл нютагаймнай түүхэнэ

ДАРХИНТАМНИ ДАБШАСАТАЙ

Урдандаа аяар холын Захааминай аймаг гэж нэрлэгдэдэг байсан, мүнөө үедэ үдэрэй хугасаада автомашинаар хүрэхэ нютаг, үнгэрхэн 2002 оной сентябрь нарада амяараа аймаг боложо тогтоһонһоо хойшо 75 жэлэйнгээ оёе эмхидхэлэй үндэр хэмжээндэ үнгэргөө. Энэ ехэ һайндэртэ Буряад Республикын Президент, Правительствын түрүүлэгшэ Л.В. Потапов баяр баясхалангай амаршалга хүргэжэ, аймагай урагшаа хүгжэжэ, социально-экономическа ажабайдалай талаар һүүлшын табан жэлэй хугасаада тон һайн, элитэ амжалта туйлажа байһаниенһонсолон тэмдэглэжэ. Аймагай энэ ехэ һайндэртэ хамтадаа гурбан зуу шахуу айлшад уригдажа, тэдэнэй хоёр зуу гараниинһон ерэжэ, хабаадаха аргатай байгаа.

Аймагай гулваа Аюшеев Виктор Васильевич Захааминай аймагай Хяагтын уездын хамтаралһаа БМАССР-эй БурЦИК-гай тогтоолоор 1927 оной сентябрийн 26-да тусгаар аймаг болоһонһоо эхилээд мүнөө үе хүрэтэр тэрэнэй түүхын зам тухай тон гүнзэгы удхатай элидхэл хэжэ, аймагайнгаа саашаада экономика, социальна талаараа ямар онол аргаар хүгжэхэ тухай тодорхой түсэб программа харуулаа. Һүүлэй дүрбэ-табан жэлэй хугасаада аймагай промышленность, хүдөө ажахы, соёл культура хүгжөөхэ талаар нилээд ехэ юумэн хэгдэжэ. Закаменск хотодо мяханай комбинат, пивын завод, ниитын хоол үйлдэбэрлгын предприятинууд һайн амжалта туйлаа. Мүн барилгын талаар нилээд ехэ юумэн хэгдэнэ. Һүүлэй гурба-дүрбэн жэлэй туршада жэл бүри 370-400 килограмм алтан абтадаг болоо. Вольфрам, молибден угаалгын фабрикийн хүдэлмэри саашадань хүгжөөхэ тушаа тусгаар түсэб зохёогдонхой. Аймаг соо хүдөө ажахы яһала урагштай, һайнаар хүгжэнэ. Жэшээнь, Ехэ-Сахир, Хуртага, Хамни, Енгорбой, Шара-Азарга, Санага, Утаата, Далахай, Сагаан Морин, Мэлэ, Үлэнтэ, Дүтэлүүр, Дархинта тосхонуудта хүдөө ажахын фермерскэ ажахынууд тон урагштайгаар хүгжэнэ. Үнгэрхэн эдэ дүрбэ-табан жэлнүүдэй туршада аймаг соо Шара-Азарга нютагта дунда һургуулийн шэнэ байсан баригдажа, мүн бусад нютагуудта бэын тамирье

һайжаруулгада зорюулагдаһан арба гаран спортын залнууд баригданхай. Тиэхэдэ олохон хүдөө тосхонуудта электрын гал үгы, харанхы байдаг һаань, мүнөө тиимэ тосхонуудые электрын галтай болгохо талаар аймагай гулваа Аюшеев В.В., тэрэнэй орлогшо Молосоев Б.Л., аймагай энергоуправлениин начальник Зубарев Н.М. гэгшэд нилээд ехэ ажал ябуулжа, тэдэ хүдөө тосхонуудые электрын галтай болгоо. Захааминай һунгуулийн 13-дахы округһоо түрүүшын турта байгша оной июнийн 23-да Буряад Республикын арадай депутатаар Зубарев Н.М. һунгагданһан юм.

Минии тоонто Дархинта нютагай хэдэн жэлэй хугасаада гал гэрэлгүй байһаниенһон хараадаа абажа, хоёр жэлэй саада тээ энэ нютагта саг үргэлжын электрын элшэн оруулагдаа.

Дархинта нютаг бүри урдын саһаа эхилхэн өөрын тусгаар түүхэтэй дайда юм. Энэ нютагта XVI-XVII зуугаад жэлнүүдһээ уридшалан нютагай зоной бэшэһэн түүхын ёһоор эндэ үнгэд (өөлөд) хамнигад, мүн баһа Халха Монголһоо гарбалтай, Байгал далай шадар, Ангарын эрье талаар, Түнхэнэй Тооро нютагһаа ерэнэн сэнтигэн, заягтай гэжэ угтай хамнигад ажаһууһан юм. Удаань XVII зуун жэлһээ эхилжэ, хонгоодор, хүрхүүд угайхид ерээ һэн. 1763 ондо Дархинтада Зуһалан гэжэ буусада оройдоол зургаан айл тоологдожо, Армагай управын мэдэлдэ «Мааленха Тэртэ» гэжэ отог, ородоор «Маленькое стойбище» гэхэн нэрэтэйгээр мэдэлдэ абтаа һэн.

Тэдэнэр ехэнхидээ агнуури хэжэ, хушын һамаар абажа, элдэб жэмсүүдые суглуулжа байһаһаа гадна, Дархинта голдоо зэбэ, хадари, гутаар гэжэ мэтын загһаа бариха ажамидардаг байһан. Энээн тухай Дархинтаһаа гараһан бэлигтэйшүүл - Гармаев Дымпил Гармаевич, Гонгоров Цыден Дугарович, Гонгорова Санжид Очировна, минии эсэгэ Шагдуров Бальжин Очирович гэгшэд хуушан монгол хэлэн дээрэ бэшэһэн байдаг. Тиэхэдэ энэ ехэ түүхын удха шанартай хэрэгые Дархинтаһаа гараһан РАН БНЦ-гэй мүнөөнэй эрдэмтэн, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, поэт Бабуев Сергей Дамдинович үргэлжэлүүлнэ. Дархинта нютагай хүн зоной түүхэ тухай зургаан томо төтрадэ Ехэ-Цахирай дунда һургуулийн биологийн багша Гонгорова Нина Цыденовна хадагалжа байдаг.

Байгша оной август нарада түрэл аймаг Захааминдаа, тоонто Дархинта нютагтаа

хэдэн үдэрэй туршада айлшаар ябахадаа, яһала олон шэнэ юумэнүүдые хараа, үзөөб. Тиэхэдэ тэндэхи зарим үбгэд, хүгшэдтэй хөөрэлдөөб. Түрэнэн һайхан тоонто нютаг, үбгэ эсэгэнэрэйм орон, агуухэ заарин бөөнэр Хан-Манзатаабай, Парпаантаабай, заарин-бөөнэр Гонгор, Лубсан-Дондок, Буруунай гэгшэдэй орон-нютаг хэдэн мянгаад жэлнүүдэй саада тээ ямар байгаа нэм, тэрэл хэбээрээ һайхан, һаруул номин тэнгэрийн толон доро оршоно. Аяар холын Байсын боориин булагһаа эхитэй Дархинта голни мүнгэн хашарһаар миралзан урдана. Тунгалаг уһанайн сээл соо хадари, зэбэ, загһад ногоорон һамаржа, элдэбын аляһаа, хорхой шумуулаар хооллоно. Тоонто нютагым тойроод мүргэл ехэтэй Баатар-Хаан, Баян-Субарга, Алтан-субарга, Мүнгэн-Субарга, Сагаан-Үбгэн, Бунхан, Ая, Адхата-Хайрхан, Ехэ-Обоо гэхэ мэтын хада ууланууд хүрөөлнэ. Урда Дабаанай адагһаа харахадан, Ехэ-Обоо уулын урдахи талаан талмай элитээр харагдажа, агуу заарин-бөөнэр Хан-Манзатаабайн, Парпаантаабайн, мүн тэдэнэй удаадахи элитэ бөөнэр Лубсан-Дондок, Гонгор, Буруунай гэгшэдэй тайлга хэдэг талмайнь мүнөө саг хүрэтэр хэдэн зуугаад жэлнүүдэй саада тээ ямар байгаа нэм, тэрэл ёһоороо харагдана.

Энэ элитэ сабдагта талмай дээрэ зунай июль нарада Буруунай - заарин-бөөгэй хүбүүн табин хоёр наһатай Гарма бөө тайлга-мүргэл үнгэргэдэг буянтай юм. Тус тайлган-мүргэлдэ Дархинта нютагһаа гарбалтай эрдэмтэд, врачнар, инженернүүд, багшанар болон бусад олон хүнүүд Улаан-Үдэ, Эрхүү, Шэтэ болон бусад хотонуудһаа, мүн Яхад, Тыва, Хальма гэхэ мэтын республикануудһаа ерэжэ, орон нютагайнгаа сабдаг-ээздтэ мүргэжэ, зальбардаг юм. Энэ Дархинта нютагайм Зуһалан гэжэ нэрэтэй талаан дайдые харахадан, Бальжин эсэгым түрэнэн нангин тоонто, Долгоржаб эжым түлиһэн алтан зууха, зуу наһа наһалан Сэрэмжи теэбиим тэбхэр дүрбэн ханатай шэнэнэн байһан мүнөө элитээр

орбойн харагдажа, үни үнгэрхэн хоридохи зуун жэлэй гушаад онуудай шэрүүн шанга, зободол хохидолто сагые һануулна. Юуб гэхэдэ, 1929 оной январь - март һарануудта Дархинта нютагта хүдөө ажахын хамтарал (коллективизаци) эмхидхэгдэжэ, 1931 онһоо кулагууд гэжэ нэрлэгдэһэн, мүн Санагын дасанда һураһан ламанарые, тиехэдэ бөө нэрэтэй хүнүүдые аяар холын Магадан, Колыма руу сүлэлгэн эхилээ һэн. Энэ хатуу харша үйлэ хэрэг 1938 он хүрэтэр үргэлжэлжэ, нютагай дүшэ гаран хүнүүд, тэрэ тоодо ехэ заарин-бөө Парпаанайн Цэрэмлэлэй Дулма шабганса, мүн хүбүүдын Цэдэн-Доржо, Гомбо, Набаан, Цэдэн-Доржын Долгоржаб болон бусад тэдэ хүйтэн мүльһэн дайда руу сүлэгдөө бэлэй. Теэд олонхининһон тишээ наһа бараһан байха юм. 1947 оной үеэр Дархинта нютагаа бусажа ерэхэ золтой байһан Цэрэмлэлэй Дулма шабгансын Колыма дайдада үзэһэн зоболон тодохорые дуулахадаа, толгойн хуухын арһан үрзэдэг һэн. Теэд яахабши, тиимэ шэмэрүүн шанга саг байгаа.

Үнгэрхэн 2002 оной август һарын эхин сэлмэг һайхан дулаан үдэрнүүд байжа, түрэл нютагайнгаа сэбэр агаараар амилжа, Дархинта голгойнгоо тунгалаг уһанһаа дураараа уухадан, өхөл һайхан байгаа. Элинсэг, хулинсагайнгаа үбэлжөөн, намарзаан тээшэ үгсэжэ ошоходоо, Бунхан уулынгаа боориин харгын тэг дунда, хойто таладань үни сагай нэгэ үйдхарта хабтагай эрмэгтэ шулуу үзэжэ уйдааб.

Д.ШАГДУРОВ.

(Түгэсхэлын хожом гараха).

ДУУЛИМХАН ХЭЖЭНГЫН ШҮЛЭГШЭН

Хэзээдэши түрүү Хэжээнгын аймагһаа олон эрхим уран зохёолшод, поэдүүд гараһан юм гэжэ бүгдэндэ мэдээжэ. Тэдэнэй нэгэн болохо Владислав Тугдэмз түрэл нютагтаа ажаһуудаг, хүдөө ажахыда хабаатай алибаа ажал хүдэлмэри хэдэг юм. Тэрэ эсэнхэни буряад хэлэтэй зоной дунда хүн болоһон хадаа һургуулийн наһанһаа абан, шүлэг бэшэжэ эхилхэн аад, эрмэлзэл шуналаа алдаагүй, улам эриштэйгээр үргэл-жэлүүлжэ ябадаг хүхэр юм.

Владиславтай би үчинэй танилби. Уулзаха болгондоо тэрэ шэнэ шүлэгүүдэ уншадаг. Тэдэнһонь дуун болохо шүлэгүүд байна гэжэ сэгиндэгби. Нээрээшье, Хэжээнгын залуу композиторнууд Баяр Шойдоков, Ринчин-Доржо Бурхиве, Баяр Батодоржиев гэгшэд Владислав Тугдэмзйн үгэ дээрэ дуу зохёодог, харин нютагайн дуушад дуратайгаар дуулалдадаг байха юм.

В.Тугдэмз шүлэгүүдэ тон наринаар, удха ехэтэйгээр, мүр бүхэнһинь, бадаг бүриинь толгой нүүл хоёрые холбои тааруулжэ, уянгата дуунууд болохоор урладаг юм. Энэ талаар Хэжээнгын дуушан, уран баян хэлэтэй Дансаран Доржозутабай поэт нүхэрэйм багша болодог гэжэ һанагшаб.

Мүнөө Владислав Тугдэмзйн шэнэ зохёолнуудые түрэл сонинийнгоо уншагшадай һонорто дурадхахадаа, авторта алтан гуурһанай дэмбэрэлтэ эди шэди хүсэнэм!

Гунгаа ЧИМИТОВ,
Бурядай арадай поэт.

Владислав ТУГДЭМЗ

НАНАГДАА

Эмниг тэршээ хүлэгүүдэй
Эриэ шадал бэлүүлхэн
Элдэн тоонто нютагни
Энхэрээд ходоо һанагдаа.

Бууса нангин газартаа
Буян хэсэг түхээһэн
Буурал сагаан эжымин
Бурхан шэнги һанагдаа.

Үхибүүн багаһаам намайгаа
Үдэр бүри бөөмэйлхэн
Эмээл морито эгшиэмни
Эрьезд мүнхэ һанагдаа.

Эжэл түлэг наһанайнгаа
Элиэ зориг зангаһан
Эрхим тоото нүхэдни
Эбтэй найдам һанагдаа.

Этигэл шэмэг заяагайнгаа
Энхэ харгы хубаалдаһан
Эсэшэгүй ханимин
Энэрхы дулаан һанагдаа.

Үйлэ, хушин хатууе
Үзэжэл дабаһан үбгэднай
Галта дайнай дүлэн соо
Гайхал баатараар һанагдаа.

Һүүдэр мэтэ түсэбэйнгөө
Һуни үдэрые тэнсүүлхэн
Һаншаг сагаан хүгшэднай
Һайхан заандаа һанагдаа.

Дайнай хойто жэлиүүдэй
Дардам байдал зохёон
Даруу түни уладнай
Дархан солоор һанагдаа.

Дэлхэйн олон харгые
Дэлээд, шэнжээд дабиадаг
Дэлгэр омог хүбүүднай
Дэмбэрэлтэй һанагдаа.

Уужам хангай дайдая
Урмаар дэбэрээн нахилзааша
Уян зулгы басагаднай
Урин зохидоор һанагдаа.

Олон жэлиүүд зангираад
Оршолол юртэмсэ хубилаа,
Оюун гуламта задараад
Оһол шэнги һанагдаа.

Эды шэнээн оролдожо,
Эдлэл болгоһон байдалаа
Жэжэлэн, буталан һалгаһаннай
Жэтэйл мүнөө һанагдаа.

Сагай байдал заһаржа,
Сагаан эдеэн дэлбэрхэ
Гэжэл бодоод ябахамнай
Гэрэл шэнги һанагдаа.

ДУУН

Дүүрэн хэсэг дайдаараа
Дүрбэн үнгын сэсэгтэй
Дүүжэн солоо заяагаад,
Дүнгын намай, дуунуудни.

Дуулим талын хүгжэмэй
Дуһал холбоод дэгжээрэй,
Дууша хонгёо нүхэдэй
Дуран болоод эрьээрэй.

Уужам холын замаараа
Урин зулгы таанартаа
Уули дээгүүр эрмэлзээд,
Уряал залын, дуунуудни.

Дуулим талын хүгжэмэй
Дуһал холбоод дэгжээрэй,
Дууша хонгёо нүхэдэй
Дуран болоод эрьээрэй.

Найдам энхэ угаараа
Наһан соогоо жаргахым
Найрлан зугаа шэмэглээд,
Нараа золгын, дуунуудни.

Дуулим талын хүгжэмэй
Дуһал холбоод дэгжээрэй,
Дууша хонгёо нүхэдэй
Дуран болоод эрьээрэй.

Хори буряадуудай I Пётр хаанда ошоһоор 300 жэлэй ойдо

МИНИИ АНХАН УГ ТУХАЙ

Минии үни холын анхан угай Тураахиин Бадан гээшэ эсэгынгээ заншал ёһоор бөөгэй шажанһаа бурхайтай шажанда орожо, хүбүүндээ ламаар шэжэгэжэ, нэрэ үгүүлжэ, тэрэнһээ хойшо манайхитай уг гарбал дэлдэгэр Галзууд угаархин хори буряадууд соогоо эгээл түрүүн бурханда шүтэдэг болоһон юм, гэжэ би хүгшэн эжыһээ үхибүүн ябахана мэдэхэ болоһон байна.

Минии үбгэн баабай Бадмын Будын Дэлгэр гээшэ минии гурбатайхан ябаханда, жаран зургаандаа ябатараа наһа бараһан байжа, минии хүгшэн эжы Мухатаан Самба гээшэ манайда хүнэй үгэдэ тон нюусаар намда уг гарбал тухай хөөрэхэдөө, «амиды байһан дээрэм ойлгожо абаха ёһотой хүн ши болонош, шагна, умар ехэ угтай байһанаа, хожом минии үхэн хойно ухаа ороходоо, мэдэжэ ябахаш», - гэжэ минии нургуулида нуража эхилһэнтэй дашарамдуулан, найматайһаам хойшо ойлгуулжа эхилээгшэ хэн.

Тиэхэдээ саарһан дээрэ бэшэжэ абаха гэхэдэмни, ог таһа хоридог, «мүнөө саг аймшагтай, нэгжэхэ, бэшэһыш олохо, тиинхаар ханаандаал хадужа аба» гэжэ хэлэдэг, хуулиһаа тэрэ сагта ехэл айдаг, «хүндэ тад бүхыгөө нэгэшье үгэ бү хэлэ, сугтаа нурадаг, наададаг үхибүүдтээ, багшадаа хэлэһэн хөөрэхэнэй хэрэггүй», гэжэ огтолон захидаг байгаа.

Бадан Тураахиной аша болохо Арди гээшэ гурбан хүбүүтэй, нэгэ басагатай байгаа, ехэ хүбүүндээ Бабуу, басагандаа Эржэн, гурбадахи хүбүүндээ Дандар, дүрбэдэхи эгээл бага хүбүүндээ хүндэб гээшэдээ ехэтэ найдажа, Баруун Жуу ламын нургуулида ехэ холо, бурханай газар эльгээһэниинь, эсэгынгээ наһа дүүрэн хойнонь Лубсан-Дондоб гэжэ гэгээнэй нэрэ һахил абаһан ехэ эрдэмтэй лама боложо ерэнэн гэхэ.

Шулуутайн дасан ударидажа барюулаад, Агын бурханай шажан баригшадай урялаар, Агада ошожо, дасан бүтээгээ. Тэндээ убсансатай (һамгатай) боложо, дасандаа ламанарайнгаа дунда хүндэтэйгөөр һунгагдажа, шэрээтэ боложо, үритэй боложо, ехэ наһатай болотороо нууһан гэжэ түүхэтэй. Тиймэһээ Агада Бадан Тураахиной угай нэгэ таһардаһан байха.

Саашань хэлэхэдэ, Ардин ехэ хүбүүн Бабуу гэдэг басагагүй, дүрбэн хүбүүтэй байһан болоно. Дүү хүбүүн Лубсан-Дондоб гэгээнэйнгээ үгэ дуулажа, Буряад орон нутагуудта бурханай шажан дэлгэрүүлхын түлөө гурбан хүбүүдээ ламанар болгожо, ехэ хүбүүн Бадмаа гэртээ байлгажа байдалаа харууһан гэхэ.

Бадмаһаа уг залгуулжа үйлэтэй Буда гэжэ хүбүүн түрэнэн, Будаһаа долоодохи үе залгуулжа гурбан хүбүүд түрэнэн: Дылгэр, Зодбо, Гончиг гэжэ гурбан болонод.

Хүгшэн эжын мэдэнээр, аяар тэрэ сагта хэлэһээр би, Доржопалан мүнөө юһэдэхи үе залгуулжа, далан гурбатай болонхой нуунаб. Гансал намдал хабаатай дүтын түрэлэй болохо Будын Гончигой Чимидханда Бадан Тураахиной юһэдэхи уг залгуулжа, намһаа нэгэ дүү хүгшэн мүнөө амиды мэндэ Хэжэнгэ дээрээ Ушхайта нотагтаа басага, хурьгэдтээ үргүүлжэ нууна. Угай бэшэгэй ёһоор эхэнэр хүн уг залгадаггүй ха юм даа. Минии эгэшэ Дымбэрэлэй Санжид гэжэ байһанаа үнгрээшэ жэлдэ минии хурайхай болохо Хүбүүхэйн Цыдэбэй Цымпил гэжэ үбгэнтэй нууһанаа наһа бараа. Тиэхэдээ Дылгэрэй Саманда үни, 1924 ондо наһа бараһан юм.

Бадан Тураахин юһэдэхи уг залгуулжа ябаһан харалжань байһан хойноо хори буряадуудай арбан нэгэн эсэгын аха уг болохо Галзууд угай ахалагша зайһан Бадан Тураахин отог бүхэнэй арба нэгэн түлөөлэгшэдэе толгойлож, Росси гүрэнэй ниислэл хото болохо Москва хүрэтэр, тэрэ аяар 300 жэлэй саана буряад зондоо газар дайдаа хамгаалхын тула

ошоһон байна. Тиин зүбшөөл хайра гуйжа, хэлэшэгүй ута харгы, хүүргэгүй зэрлиг дайда, уһа мүрэнүүдые дабажа, ородой баатар Сагаан хаан 1-дэхи Пётр гээшэдэ орожо, үргэн гар дороо гадаадыншье, дотоодыншье довтологшодһоо буряад арад зониие хамгаалан абажа, өөһэдынгөө газар, нотагтаа амгалан тайбан нуухын зүбшөөл хайрада хүртэжэ, дүүрэн эрхэтэй боложо бусаһантайнь дашарамдуулан, гарахаяа байгаа 2003 оной март һарада 300 жэлэй ойн гүйсэхэеэ байхада, сасуулашагүй баатаршалга гаргажа, буряад улад зоноо, газар нотагаа аршалжа абаһан, өөрынгөө тэрэ холын уг тухайгаа дуулаһан, мэдэнэнээ бэшэхэ уялгатай байһанаа, Дылгэрэй Дымбэрэлэй Санжид эгэшингээ наһа дүүрээд байхада, би ойлгоноб.

Манайхитай болоод, галзууд угтанай угай бэшэг хүтэлжэ бэшэдэг монголшо байһан минии үбгэ эсэгэ Будын Дылгэр гээшэ өөрынгөө хүбүүн Дымбэрэл гээшые хойшодоо угайнгаа бэшэг хүтэлхын тулада монгол хэлэ хатуу шангаар заажа, һүүлдэнь наһа бараха дээрээ саашань угайнгаа бэшэг хүтэлхынэ хүбүүндээ даалгажа захиһан гэхэ. Тиигээд саашадань минии эсэгэ Дылгэрэй Дымбэрэл гээшэ 1942 ондо дайнда мордохо болоходоо, манайхин соо монголы мэдэхэ хүн үгы хэн хойнонь угайнгаа бэшэг таһалдуулахгүйн тулада яаха аргагүйдэжэ, бүхы «Ажалша» соогоо гансал монголшо байһан, бронёор үлэһэн бригадир байһан Сампилай Самбуу гээшэдэ, «Угайм бэшэг» хүтэлжэ бай, амиды мэндэ

ороходомни, тэрэ үбгэмни, «намдаа нэгэ багахан угайнгаа бэшэг байлга, намдаһни галзууд угай хүнүүд ябана, һонирхоно, өөһэдынгөө уг унги олоно» гэхэдэнь, һэшхэлынэ тэбшэжэ ядаад, угайнгаа бэшэг орхижо гараһан байгаа. Тиигээдшье угай бэшэгэй анханһаа нюусаар хадагалагдадаг хэн хойнонь, тиигээд абаггүйхэн ябадаг байгаа. Угаймни бэшэг найдамтай, нарин үбгэндэ байна гэжэ һанаа амар ябадаг байтарни тэрэ үбгэмни гэнтэ наһа бараһан байна.

Совет хуули болижо, шэнэ реформын һүүлээр хээтэйдэ угайнгаа бэшэг оло гэжэ гэмэрүүлээд, тиигээдшье урданай сагай найхан һайниие хэргээжэ, дасан дуган барилсажа, һэргээлсэжэ ябахандаа, уг гарбалаа нюуха, айхаяа болижо мэдэхэдэмни, урданай юмэ мэдэдэг ухаатай түрүү зон Сэсэг Цыреновна Цыбанова, Баяндай Санжиевич Шойнжуров болон бэшэшье түүхэ һонирходог зоной «Доржопалан, ши, өөрынгөө уг тухай зохёол, зүжэг бэшыш» гэлдэхэдэнь, уг гарбалайнгаа бэшэгтэ хэргэнтэй боложо, Гасаранов үбгэнэй хүгшэн Солбоной эжыдэ ороходомни, «тэрэ үбгэншни наһа дүүрэхынгээ бүри урда аймагай зургаанай музейдэ үгэнэн байха, тэндэнээл нура» гэхэдэнь, музейдэ ошоходомни, даагшань Иннокентий Яковлевич Трунев иигэжэ хэлээ хэн: «Когда дедушка Гасаранов живой был, от своего имени родословную летопись Хори бурятов

420 хэнэгэй номуудые гаргажа, Буряадай үндэнэн библиотекэ соо номойнгоо баяр ёһололой презентациин үдэшэ хэжэ, эндэ уригданан эрдэмтэд, түүхэ шэнжэлэгшэд болоод, уран зохёолшод, зүжэг бэшэгшэд, поэдүүд болон юмэ мэдэхэ бэшэшье зоной һайшаал сэгнэлдэ хүртэжэ, баясаһан байнаб. Буряадайнгаа академическэ драмтеатрай артистнар болоод директортээ хамта намай дэмжэхэ, минингээ тэрэ аяар холын 300 жэлэй саанахи буряад зониие, газар дайдаа абарһан уг гарбалыем хүндэлжэ, бэшэһэн зүжэгүүдэйм нэгьеншье наань табижа бээ гэжэ ехэтэ найдажархихан байгаа. һүүлдэ мэдэхэдэмни, тэрэ һанаашамни тиимэшье бэлэн бэшэ байшоо. Драмтеатраархин минии бэшэһэн зүжэгүүдые табихаяа огтолон яараагүй. Тиһээр байтар эндэхи Улаан-Удымнай хуушанай драматургнуудай гэнтэ мэдэхэдэнь, Хоридо ажаһууһан би 300 жэлэй ойдо зориуһан пьесэнүүдээ уридшалан бэшэһэн байба бшууб.

Хэрбээ би Бадан Тураахиин юһэдэхи угай үе барижа ябаһан хүн бэшэ байгаа һаа, энэ зүжэгүүдые бусадһаа урид бэшэжэ, Улаан-Удын драматургнуудые хээээдэшье мэгдэхэжэгүй нэм. Тиибэ яабашье Буряад драмын театрай Доржо Норбо-Сампилович Сультимов директортээ зүбшэн хэлсэжэ, «Хилэ табилга» гэжэ хоёрдохи зүжэгьемни табижа, зондо харуулжа бээ гэжэ ехэтэ найдаһан байгаа.

Мүнөө жэл баярта ойн жэлдэ Москвада үнгрэгэгдэхэ Буряад Республикын Соёлой болон экономикын үдэрнүүдтэ зориулагдаһан хэмжээ ябуулгануудай үедэ Хори нотагтамнай ехэ һайндэр болохо. Эндэ «Амгалан байдалай түлөө», гэнэн зүжэгни хэргээгдэхэ. Тиихэдэ «Театральна хабар-2003», гэнэн ехэ фестиваль үнгрэгэгдэхөөр хараалагданхай. Эндэ мухар-шэбэрэйхид хоёрдохи пьесьемни харуулжа бээ гэжэ найданаб. Энээн тухай нёдондо үнгрэгэгдэнэн арадай театрнуудай режиссернуудай ээлжээтэ семинар дээрэ (РЦНТ) хэлсэгдэнэн байна.

Хори буряадуудай I Пётр хаанда ошоһоор, I Пётрой Укавай гараһаар 300 жэлэй ойдо зориулагдаһан конференцинуудые эмхидхэнэн, энэ асуудалаар ехэ ажал хэһэн Бүгэдэ буряадуудай конгрессэй Президент байһан Е.М. Егоровой бэлүүлһэн хэрэгые мүнхэлэн, энэ һайндэрье үшөө эршэмтэйгээр, эмхи гуримтайгаар, гүрэн турын болон олон зоной хабаадалгатайгаар үнгрэгэхэ шухала гэжэ бодонб.

Доржопалан ДЫМБРЫЛОВ,
уран зохёолшо, СССР-эй кинематографин отличник.

Түүхэтэ һайндэрнай эршэмтэйгээр, эмхи гуримтайгаар үнгрэхэнь болтогой!

бусажа ерээ һаа, һөөргэн абахаб, ерээгүй һаам, хүбүүндэм Доржопаландан монголы заагаад, саашань хүтэлхынэ угаймни бэшэг үгөөрэй», - гэжэ захяад, дайнда мордохоор эсэгэмни дайһаа бусаагүй.

Самбуу үбгэншье намай монголдо нургаһан, зааһан юмэ байхагүй, хэндэшье хэлэнгүй, миил дараад лэ нуудаг үбгэн байгаа ха. Тиигээд угаймнай бэшэг таһарха үйлэгүй байхадаа, баабаймни хожом абаһан һамгандаа Дунда-Худанай Батын Гэсэгма гээшэдэ хэлээд, дайнда мордохон байжа, тэрэ абгаймнай (бидэ хойто эхэ хэн хойнонь, манайда хожом ерэнэн хадань абгай гэдэг байгаа) Бада зөөжэ дээрээ хээтэйдэ минии баабайн захяа дамжууһан, хэлэһэн байгаа. Тиймэһээ минии эгэшэ Санжид хээтэй Цымпил хурайхайгаар тэрэ манайхитай угай бэшэг Сампилай Самбуу үбгэнһөө абхуулжа, намда үгтэнэн болоно.

Тиихэдэнь би монголы мэдэхэгүй хэн хойноо тэрэ угайнгаа бэшэгыё Базардара Гасаранов гэжэ үбгэндэ угай аса халаа зааһан түхэрээн-түхэрээн дүхэриг бүхэнэй хажууда монгол бэшэгһэнь ород бэшэг болгожо оршуулжа үгыт гэжэ, абаашажа үгэхэдэмни, «ямар гоё угай бэшэг асарба гээшэби» гэжэ хэлэшэгүй ехээр баярлажа абаһан юм.

Би түрүүшээр Солбон баабайнда ябадаг, һонирходог байгаа. Гасаранов үбгэмни оршуулхыншье оршуулаа, би тиихэдэнь гансал өөһэдынхидэйнгөө угыё Бадан Тураахинһаа эхилээд оршуулгуулжа, бэшэ галзууд угтаные оршуулгуулжа хэрэгэй намда үгы хэн хойнонь угайнгаа бэшэг Солбон баабайһаа абаашаха гэжэ

поэтому никоу это летопись давать не будем», - гэхэдэнь, яахашье аргагүй уг гарбалайнгаа бэшэг Хорин музейдэ орхижо баатай бологдоһон байна. Үнэн ёһоороо угай бэшэг гээшэ урданай ёһоор болоо һаа, музейдэ хэбтэхэ бэшэ, заал һаа нэгэ угай ёһо мэдэхэ хүн, заал һаа монголоор бэшэ, мүнөөнэй ородойшье үзгөөр уг залгуулжа, хүтэлжэ, галзуудшье угта болоод, бэшэшье отогой угта хэн түрэнэб, хүбүүн гү, басаган гү, он, жэлын ямар һарадаб, ямар үдэртэйб гэжэ бэшэжэ, хүтэлжэ байха ёһотой ха юм.

Тиигээд байхадань, би өөрынгөө уг гарбалай нэрэ хэргээжэ гэжэ 1998-1999 онуудаар Балдан Санжинай «Заяанай зам», гэжэ урданай түүхын номой удхаар «Амгалан байдалай түлөө» гэжэ хори буряадуудай 11 отогой түлөөлэгшэдэй ородой I Пётр хаанда ошоһон тухай пьесэнүүдые бэшэжэ, Хорингоо соёлой байшанда болоод, хүдөөгөөршье пьесээ табиханаа гадна, Хэжэнгэдэ 2000 оной «Театральна хабар» гэжэ конкурсно аймагуудай арадай театрнуудай хамтаржа табихадань, хорёорхин ошожо, «Амгалан байдалай түлөө», гэжэ зүжэгөөрөө гурбадахи үндэр нуури абажа гараһан байнабди.

Тэрэнэй һүүлээр Балдан Санжинай Хори буряадай I Пётр хаанда ошоһон түүхэтэ номой («Заяанай зам») хоёрдохи бүлэгөөрнь «Хилэ табилга» гэжэ хоёрдохи пьесээ бэшэжэ дүүргээд, Хоринхоо һунгаданан арадай депутат Эрдынеев Ким Даша-нимаевичай оролдолгоор, Президент Леонид Васильевич Потаповай мүнгэ сангай туһаламжа абааб. «Буряад үнэнэй» хэблэдэг «Морин хуур» журналда, удаань

О формировании национального характера

ЗЕРКАЛО ЭТНИЧЕСКОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ

Своеобразным зеркалом ментальности бурятской нации конца XIX, начала XX века, отражающим психологию этнической общности людей и мировоззрение бурятского народа, является знаменитое произведение Э.Х. ГАЛШИЕВА «ЗЕРКАЛО МУДРОСТИ». В нем образно представлен национальный характер этноса, выражающий основные черты психического склада нации. Нравоучительные стихи «Зеркала мудрости» в художественной форме проявляют основную совокупность ряда естественно-биологических, социальных факторов и особенностей поведения представителей этноса, преемственно передаваемых в течение длительного исторического периода.

Как известно, особенности поведения представителей одного этноса составляют этнический стереотип поведения, который формировался в течение многих веков и выражается в определенных шаблонах мироощущений и поведения. Один из кардинальных шаблонов общения - «мы» и «они» является универсальной формой отражения национального самосознания. Понятие «мы» обычно осознается как вся этническая общность и каждый отдельный ее представитель, понятие «они» в свою очередь ассоциируется с представителями другой этнической общности.

Такая закономерность национально-психологического отражения действительности присуща всем этническим общностям в разной степени проявления. В период создания «Зеркала мудрости» дистанция «мы» и «они» в сознании бурят была естественно значительно больше. Почти столетие, прошедшее с момента выхода этого произведения, социальное развитие этноса, эволюция норм социальной регуляции поведения сократили раздел между «мы» и «они».

Современный этнос, группируясь вокруг своего «мы», не может не замечать множество аспектов сходства с «они». Общее, что лежит в основе жизнедеятельности всех людей, дает возможность плодотворно общаться друг с другом, независимо от национальной принадлежности. Фактор национальной принадлежности безусловно имеет свою коммуникативную специфику, которая в некоторых проявлениях существует и в настоящее время. Поэтому весьма актуален поиск путей повышения эффективности общения представителей разных этносов.

Одним из направлений решения этого вопроса является осознание и понимание уникальности любой нации, проявляющейся в основном в национальных стереотипах поведения. Проявление специфической, этнически обусловленной стереотипности поведения имеет место в общении современных людей и поэтому требует некоторого объема знаний этнопсихологического плана.

Повышению этнопсихологической грамотности могут способствовать различные меры социального характера. Кроме того, определенную роль в этом играет литература. Такие литературные памятники как «Зерцало мудрости», выражающие дух этноса, его национальный характер, являются своеобразными современными

учебниками этнического имиджа.

Формирование этнической ментальности в условиях национальной школы предполагает в качестве целевого фактора определение образа ученика, проектирование имиджа современного представителя этноса. Для решения этой задачи в нашем исследовании проведен анализ понятия «национальный характер». На основании социологических исследований, выполненных в рамках научной работы, данное понятие обобщено может быть представлено в виде системы следующих специфических черт:

а) **общетнические черты** - трудолюбие, любовь к природе, практицизм, активность в восприятии нового (стремление к знаниям), приверженность к традициям;

б) **черты коллективного (группового) поведения** - чувство принадлежности к социальной группе (семья, земляки, соплеменники), уважение к старшим, социальная реципрокность (взаимозависимость), регламентация поведения членов общества (соблюдение этических норм);

в) **индивидуально-личностные черты** - гостеприимство, самообладание (сдержанность), доброжелательность, скромность (умеренность), оптимизм, осторожность (благоразумие).

Задача формирования национального характера как системы специфических черт, в настоящее время актуальна не только для национальной школы, но и для других социальных групп. Решение этой задачи опосредованно прослеживается в дидактической ориентации нравоучительных стихов «Зеркала мудрости», написанных в жанре «субхашита». Современность «Зеркала мудрости» может продемонстрировать тот факт, что все указанные черты национального характера отражены в «Зерцале».

В рамках исследования педагогических основ формирования этнической ментальности учащихся национальной школы проведен анализ приоритетности воспитательных определенных черт национального характера с позиции Э.Х.Галшиева. Каждое нравоучительное высказывание (из 1000) условно соотносено с пожеланием формирования определенного свойства личности (в качестве базовых свойств личности в данной работе приняты вышеуказанные черты национального характера).

Для иллюстрации сказанного приведем несколько стихов «Зеркала мудрости» в соответствии с базовыми свойствами личности.

Чувство принадлежности к социальной группе	392. Для поездки в чужую страну товарищем избирай человека из родной местности. Даже если он и будет охвачен коварным умыслом, то повредит немного, так как должен вернуться в родную местность. 394. Или же, чтобы в пути было кому поручить дела, в дорогу бери своего сына. Нет нигде надежнее друга, чем собственный сын.
Уважение к старшим	36. Наравне с отцом и матерью воздавай почет достигшим преклонного возраста. Старинное слово от прежних поколений гласит, что этим обретают силу жизни и благополучие. Социальная реципрокность (взаимозависимость). 526. Коль сказано близким от души, крепко держи это в свое памяти. Если проболтаешься другим, ты - вор, обокравший своего близкого. 527. Другим не рассказывай о недостатках своих родственников и близких. Всякий будет бояться того человека, который делает вред родственникам.
Подчинение низших высшим	726. Особенно почитаемому нойону оказывай уважение и делай угодения. Этим он надежным поступком отличится перед собственным хозяином-нойоном. 727. Поддакивая другим, не осуждай нойонов и старших. Прежде подумай о том, поднимешь ты или не поднимешь ношу, взваленную на их плечи.
Регламентация поведения	105. Без дела не болтайся по чужим домам, селам. Если станешь болтаться без дела, ты будешь напоминать собою бродячую собаку.
Гостеприимство	19. Когда люди зайдут к тебе в дом, всегда говори, что рад их посещению. Встречать со словами радости - это поступок людей мудрых.
Самообладание (сдержанность)	81. Хотя будешь богат, с жадностью не ищи поест каждый раз сладкую пищу. Она малополезна, поскольку долго не удерживается во рту. 149. Без подходящего повода чрезмерно не улыбайся. Не смейся. Для других это станет предметом осуждения, поскольку напоминает смех глухонемых. 201. Когда разговариваешь, одинаково воздерживайся от высокомерия и робости. Если поддашься высокому из них, упадешь в пропасть опороченных. 746. Никогда не сердись, когда рассказы вают о твоих собственных пороках. Это и есть указание на полосы и пятна грязи на твоём лице.
Доброжелательность	145. С каким бы человеком ни встретился, принимай его с улыбающимся от радости лицом. Это поступок, ведущий к установлению согласия между людьми мира сего.
Скромность (умеренность)	11. Когда встречаешься с другими, путем лжи и обмана не преувеличивай свою важность. Если другие узнают, можешь стать посмешищем, как человек, напаявший маску пугала.
Оптимизм	103. В отдельных случаях гуляй по лесной прохладе и приятно для души саду. Этим развеешь мрачные чувства горя, а душа и тело обретут спокойствие и радость. 127. Хотя ослаб, разлужен и побежден, из этого не делай горя. Знай, от горя душа мрачнеет, от горя и тело старится. 128. Как бы тяжело ни было, в душе подерживай бодрость, великодушие - без печали. С воспрянувшей душой и разум ясен и светел, и легче организму.
Осторожность (благоразумие)	729. Ради легкой славы или выручки не прибегай, идя ложным путем, к обману и хитрости. Преданностью, прямой находят пищу и имущество на сто лет, а хитростью, обманом - пропитание лишь на один день. 331. Необдуманно не принимайся за дело, не ведая, каковы его возможные последствия. Обладающий разумом разве жалеет сесть на дикого коня без узды и поводьев? 288. Если обладаешь заслугами, постоянно держись мирно, спокойно. Это будет выглядеть особенно красиво, напоминая согнувшееся под тяжестью плодов садовое деревцо.

В плане исследования проблемы формирования этнической ментальности учащихся национальной школы проведен анализ стихов «Зеркала мудрости» в соответствии с базовыми качествами национального характера. Результаты проведенного исследования в количественном выражении выглядят следующим образом.

Черты национального характера	Количество соответствующих стихов	Количество соответствующих стихов (%)
Общетнические черты:		
трудолюбие	6	6%
любовь к природе	21	2,1%
практицизм	15	1,5%
стремление к знаниям	91	9,1%
приверженность к традициям	82	8,2%
Черты коллективного поведения:		
чувство принадлежности к социальной группе	12	1,2%
уважение к старшим	3	0,3%
социальная реципрокность	11	1,1%
подчинение низших высшим	5	0,5%
регламентация поведения	10	1%
Индивидуально-личностные черты:		
гостеприимство	11	1,1%
самообладание	122	12,2%
доброжелательность	38	3,8%
скромность	34	3,4%
оптимизм	13	1,3%
осторожность (благоразумие)	526	52,6%

Итак, наибольшее внимание в «Зерцале мудрости» уделено формированию таких общетнических черт, как активность в восприятии нового (стремление к знаниям) - 9,1%, приверженность к традициям - 8,5%; таких характеристик группового поведения, как чувство принадлежности к социальной группе - 1,2%, социальная реципрокность - 1,1%; и следующих индивидуально-личностных черт - самообладание - 12,6%, осторожность (благоразумие) - 52,7%.

В итоге на основании проведенного анализа приоритетность формирования национальных черт характера в «Зерцале мудрости» выглядит следующим образом:

осторожность (благоразумие), самообладание (выдержка), стремление к знаниям, приверженность к традициям, доброжелательность, скромность (умеренность).

На наш взгляд, заявленные в «Зерцале мудрости» приоритеты этнической ментальности, с одной стороны имеют дидактическую значимость в современной национальной школе, с другой - определяют эффективные направления развития и адаптации этноса в изменяющихся социальных и экономических условиях. Кроме того, опосредованно выраженная в «Зерцале мудрости» приоритетность этнических значимых характеристик личности является актуальной и для современных молодых представителей этноса в качестве своеобразного жизненного компаса, источника дальнейшего развития традиционной культуры, воплощающей национальное самознание народа.

Татьяна ДУГАРОВА,
кандидат педагогических наук.

Трудолюбие	222. Ни одного дня не проводи, как правило, без пользы. Как пчелы собирают мед, так и ты постоянно усердствуй над делом.
Любовь к природе	675. Излишне не бей. Не мучай своего ездового коня, скот и других животных. Если бы ездить на человеке, то подумал бы о том, какую большую или малую пользу он тебе принесет.
Практицизм	70. Пожалев, не храни до порчи продукты и одежду. Это - нрав несчастной вороны, которая хотя и голодает, но все прячет от себя.
Стремление к знаниям	180. Усердно читай старинные произведения и исторические повествования. От этого также рождается знание и расширяется кругозор.
Приверженность к традициям	753. Всячески поддерживай старинные хорошие порядки родной стороны, не давая им угаснуть. Такой поступок подобен лучшим поступкам прекрасных мужей с мудрой душой.

ПРОГРАММА ТЕЛЕПЕРЕДАЧ

Понедельник, 3

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал "Доброе утро"
10.00 Новости
10.15 Не хочу быть дедушкой в комедии "Отец-новосты-2"

РОССИЯ

07.45 - 10.45 "Доброе утро, Россия!"
10.45 Х/ф "Устоять невозможно"
12.35 "Экспертиза"

ПОСЛЕДНИЙ СЕАНС. Острозрительный фильм "Виновен, как предвсказано"

ТИВИКОМ

07.00 Школьное ТВ. Погода. Гороскоп
07.30 "ОБЖ, или..." Телесериал
07.55 Т/с "Пауэр рейнджеры, или Могучие рейнджеры"

АРИГ УС

08.00 Новости. Погода
08.30 Жизнь без риска
08.35 М/ф "Сестрица Аленушка и братец Иванушка"

12.30 Новости
12.35 Паутина
12.45 Новости
12.50 М/ф "Тихая поляна"

СТС - БАЙКАЛ

09.00 Ток-шоу "Черно-белое"
10.00 Комедия на СТС: "Альф"

16.00 М/ф "Новый Бэтмен"
16.30 М/ф "Лига справедливости"
17.00 Т/с "Тайны Смолвиля"

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Т/с "Скорая помощь-6"
11.00 "Сегодня утром"

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ 21-62-62

Вторник, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал "Доброе утро"
10.00 Новости
10.15 "Земля любви, земля надежды".

22.00 Время
22.40 Т/с "Русские в городе Ангелов"
23.45 Док. сериал "Спецназ"

РОССИЯ

07.45 - 10.45 "Доброе утро, Россия!"
10.45 Т/с "Леди Босс"
11.35 Т/с "Семнадцать мгновений весны"

17.10 Т/с "Трое против всех"
18.15 ПРЕМЬЕРА. "Простые истины". Телесериал
18.45 "Экспертиза"

22.50 "Спокойной ночи, малыши!"
22.55 Т/с "Леди Босс"
23.50 К 75-ЛЕТИЮ ВЯЧЕСЛАВА ТИХОНОВА

АРИГ УС

08.00 Грани
08.20 Погода
08.25 Есть мнение
08.35 Спорт

18.30 Комедийный клуб "Полшестого" представляет "Ускоренная помощь"

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Сериал "Скорая помощь-6"
11.00 "Сегодня утром"

АВТОР АВТОСАЛОН. Advertisement for cars with images of various models and contact information: г.Улан-Удэ, ул.Жергева, 60а, тел.: 45-05-15, 45-05-06, 45-05-03.

ТИВИКОМ

Профилактические работы до 16.30
16.30 Лоск. Погода. Гороскоп
17.00 М/с "Инспектор Гаджет"

17.00 Новости
17.25 М/с "Гарфилд и его друзья", 119 с.
17.50 Победоносный голос верующего

СТС - БАЙКАЛ

17.00 Т/с "Тайны Смолвиля"
18.00 Т/с "Друзья"

ОПТОВО-РОЗНИЧНЫЙ ЦЕНТР «БАЙКАЛ». Table of clothing prices: Бельевой трикотаж (детск., взросл.), г. Москва (знаки цены) 58 руб.

Среда, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал "Доброе утро"
10.00 Новости
10.15 "Земля любви, земля надежды".

РОССИЯ

07.45 - 10.45 "Доброе утро, Россия!"
10.45 Т/с "Леди Босс"
11.35 Т/с "Семнадцать мгновений весны"

16.00 ВЕСТИ
16.20 "Что хочет женщина". Ток-шоу с
Кларой Новиковой и Еленой Яковлевой

БГТРК

19.20 Детское время. "Бамбаахай"
19.40 Точка зрения Жириновского
19.55 Гороскоп

РОССИЯ

22.50 "Спокойной ночи, малыши!"
22.55 Т/с "Леди Босс"
23.50 Т/с "Семнадцать мгновений весны"

ГИВИКОМ

07.00 "Сейчас". Погода. Гороскоп
07.20 "Лоск"
07.30 "ОБЖ, или...". Телесериал

15.50 Т/с "Мужская работа"
17.00 М/с "Инспектор Гаджет"
17.25 М/с "Питер Пен"
17.50 Т/с "Пауэр рейнджеры, или Могучие
рейнджеры"

АРИГ УС

08.00 Грани
08.25 Есть мнение
08.30 Восточный экспресс. Погода
08.45 Спорт

17.00 Новости
17.25 М/с "Гарфилд и его друзья", 120 с.
17.50 Победоносный голос верующего

22.05 Жизнь без риска
22.10 Как встретить Сагаалган
22.20 Есть мнение
22.30 Восточный экспресс. Погода

СТС - БАЙКАЛ

17.00 Т/с "Тайны Смолвиля"
18.00 Т/с "Друзья"
18.30 "Ускоренная помощь"
19.00 Ток-шоу "Девичьи слезы"

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Т/с "Скорая помощь-6"

11.00 "Сегодня утром"
11.20 Погода на завтра
11.20 "Очная ставка". Убитая любовь
12.00 "Сегодня"

Зимний отдых
на даче "Тосп" (из Котона)
3-4-х местные номера с телевизором, холодильником
Прекрасное 4-разовое питание
Коньки, лыжи, санки, бильярд, настольный теннис

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ • 21-62-62 • ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

Четверг, 6

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал "Доброе утро"
10.00 Новости
10.15 "Земля любви, земля надежды".
Сериал

РОССИЯ

07.45 - 10.45 "Доброе утро, Россия!"
10.45 Т/с "Леди Босс"
11.35 Т/с "Семнадцать мгновений весны"

14.20 Х/ф "Крестноосцы"
15.15 "Экспертиза"
БГТРК
15.30 Вести-Бурятия

РОССИЯ

16.00 ВЕСТИ
16.20 "Что хочет женщина". Ток-шоу с
Кларой Новиковой и Еленой Яковлевой

БГТРК

19.20 Детское время. "3,4"
19.40 Вместе мы сможем
19.55 Гороскоп
20.00 "Байгал". Инф. программа

РОССИЯ

22.50 "Спокойной ночи, малыши!"
22.55 Т/с "Леди Босс"
23.50 Т/с "Семнадцать мгновений весны"

ГИВИКОМ

07.00 "Сейчас". Погода. Гороскоп
07.20 "Лоск"
07.30 "ОБЖ, или...". Телесериал

АРИГ УС

08.00 Грани
08.25 Есть мнение
08.30 Восточный экспресс. Погода

09.15 Состав преступлений
09.30 Формула успеха
09.45 Сто чудес света: "Вирунга - река
огня и льда"

СТС - БАЙКАЛ

17.00 Т/с "Тайны Смолвиля"
18.00 Т/с "Друзья"
18.30 Комедийный клуб "Полшестого"
представляет "Ускоренная помощь"

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Сериал "Скорая помощь-6"
11.00 "Сегодня утром"

22.00 Кино на СТС: "Братья Блюз-2000"

00.45 Комедия на СТС: "Журнал мод"

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Сериал "Скорая помощь-6"
11.00 "Сегодня утром"
11.20 Погода на завтра

Соль-лизуец
ул. Тулаева, 63.
Тел.: 41-29-87.

Пятница, 7

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 Телеканал "Доброе утро"
10.00 Новости
10.15 "Земля любви, земля надежды".

РОССИЯ

07.45 - 10.45 "Доброе утро, Россия!"
10.45 Т/с "Леди Босс"
11.35 Т/с "Семнадцать мгновений весны"

15.45 "Белый месяц" представляет: "В песне - душа народа"
"РОССИЯ"
16.00 ВЕСТИ

БГТРК

19.20 Детское время. "Дюймовочка".
Спектакль детского сада "Колокольчик"
19.40 Петербург. Русский музей. "Его называли композитором"

РОССИЯ

22.50 "Спокойной ночи, малыши!"
22.55 Алла Пугачева и Филипп Киркоров в бенефисе Бедроса Киркорова "Юбилей в кругу семьи"

ТИВИКОМ

07.00 "Сейчас". Погода. Гороскоп. "Лоск"
07.25 "Радар-спорт"
07.55 Т/с "Пауэр рейнджеры, или Могучие рейнджеры"

08.50 М/с "Инспектор Галджет"
09.15 "Большие деньги"
10.15 "Кино": "Водитель"
12.30 "Безумный мир". Д/ф
13.30 "Сага о Форсайтах". Т/с

АРИГ УС

08.00 Грани
08.25 Есть мнение
08.30 Восточный экспресс. Погода
08.45 Спорт

13.15 Х/ф "Старая, старая сказка"
Перерыв до 17.00
17.00 Новости
17.25 М/с "Гарфилд и его друзья", 122 с.

СТС - БАЙКАЛ

17.00 Т/с "Тайны Смолвиля"
18.00 Т/с "Друзья"
18.30 "Ускоренная помощь"
19.00 Ток-шоу "Девичьи слезы"

НТВ

07.00 Утро на НТВ
10.00 Сериал "Сюрая помощь-6"
11.00 "Сегодня утром"
11.20 Погода на завтра

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ • 21-62-62 • ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

Суббота, 8

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

08.00 Новости
08.10 Т/с "Флиппер"
08.55 Детский сериал "Твинисы"
09.15 Играй, гармонь любимая!

РОССИЯ

08.20 Х/ф "Ревность по-итальянски" (Италия). 1970 г.
10.05 "Студия "Здоровье"
10.35 "Золотой ключ"

БГТРК

16.20 Детское время. "Кошкин дом". Спектакль детского сада "Росинка"
16.35 ТВ-фонд представляет: "Союзное вече"

ТИВИКОМ

08.00 "Лоск". Погода
08.30 Д/ф "Дикая планета"
09.30 М/с "Деннис-непоседа"

10.00 М/с "Флинт - детектив во времени"
10.25 Fox Kids на REN TV "Хитклиф"
10.50 М/с "Футурама"
11.45 "Семейное кино из коллекции "Hallmark": "Путешествие к центру Земли"

АРИГ УС

09.00 Новости. Спорт
09.40 Восточный экспресс. Погода
10.00 К юбилею В.Тихонова. Х/ф "На семи ветрах"

18.45 Сто чудес света: "Парящие антилопы"
19.45 Высший свет
20.00 Новости. Погода
20.25 К 75-летию В. Тихонова. Фильм "17 мгновений Славы"

СТС - БАЙКАЛ

09.00 "Улица Сезам"
09.30 М/ф "Лиса Патрикеевна", "Как львенок и черепаха пели песню"
10.00 М/ф "Табалуга"

НТВ

07.30 Х/ф "Джеймс Бонд - агент 007" (Великобритания)
09.00 "Сегодня"
09.05 Х/ф "Джеймс Бонд - агент 007" (продолжение фильма)

Үхибүүдтэ зориулагданан хууданан

«Бэлиг» хэблэлээр «Амар сайн, үхибүүд!» гэхэн жэгтэй найханаар, зохисотой хөөрхэнөөр шэмэглэгдэн ном хэблэгдэн гараба. Авторын - Д.Д. Могоева, уран зурааша - В.П.Алагуева.

хургуулийн наһа гүйсөөдүй хүүгэдые буряад хэлэндэ хургаха талаар хуралсалай-методическа пособи гээд нэрлэгдэнхэй. 5000 хэнгээр хэблэгдэн энэ ном магазинуудта худалдаанда ороогүй, харин Эрдэм хуралсалай министр-ствын шугамаар хүүгэдэй сээрлшүүдтэ, хуралсалай зургаанууг-

«АМАР САЙН, ҮХИБҮҮД!»

УРИХАНШЬЕ, УДХАТАЙШЬЕ НОМ

та тараагажа үгтэбэ.

- 5-6 наһандаа хүүгэд хэлэндэ илангаяа шударгыгаар хурадаг эгээл таатай ханань мүн, - гээд, энэ номые бүтээһэн автор Дарима Доржиевна Могоева тон зүбөөр ажаллан бэшэнэ. - Ушар иимэхээ энэ ном бүригдэн бэшэхэдээ, ярянай хэлэндэ хургаха гэхэн з о р и л г о т а б и г д а а .

Пособи соо ярянай хэлэнэй 22 темэ дурадхагдана. Темэ бүхэнгэн хэшээл үгтэнхэй. Үгэр бүри хэрэглэгдэгдэг үгэнүүдэй словарь, буряад хэлэнэй абяанай, зарим грамматическа гуримууд тон ойлоготойгоор үгтөө.

Гадна шүлэгүүд, дуунууд, таабаринууд, үгүүлбэрийн нааданууд, жороо үгэнүүд хүүгэдэй ярянай хэлэндэ хургаха хонирхолынь багарааха жэ-шээтэй. хургуулига ороогүй

хүүгэд уншажа, бэшэжэ ша-дахагүй, тиимэхээ түрэлхид, хүүгэдэй саадуудай хүмүү-жүүлэгшээ, багшанар хүүгэдтэ туһалжа, заажа үгэжэ хо-нирхуула зэргэтэй гээд, автор бэшэнэ.

АВТОР ТУХАЙ.

Д.Д. Могоева Түнхэнэй аймагай Хуурай-Һубагай хургуулине дүүргэдэ, Эрхүүгэй багшанарай институтай хургуулийн наһа гүйсөөдүй

хүүгэдые хүмүүжүүлэхэ талаар отделение түгэсэхэн нам-тартай. Буряадай багшанарай мэргэжэл дээшэлүүлэхэ ин-ститутта, хүүгэдэй саадта, БГУ-гай национальна хургуу-линуудай лабораторидо хү-дэлөө. Дарима Доржиевна хүүгэд багашуулай ухаан бодол, наһаа сэдхэхэлье бүри мүнэн ойлгодог, оюун бэлигтэй зохёохы ажалтан гээд тобшолхоор байна.

Мүнөө «Зүүн зүгэй зүн-тэйхэн Зүгы» Дарима Дор-жиевна Могоевагай «Амар сайн, үхибүүд!» гэхэн ури-ханшье, удхатайшье, үльһа-тайшье номой зарим хууда-нануудтай танилсуулхань.

Галина ДАШЕЕВА.

1. Уточните и ска-жите, кто какого года в вашей семье, например: Би гахай жэлтэйб. Эжы хонин жэлтэй.

2. Попробуйте задать вопросы другим.

- Та ямар жэлтэйбта?
- Туяана, ши ямар жэлтэйбши?
- Та хулгана жэлтэй гүт?

гахай, хулгана, үхэр, бар, туулай, луу, могой, морин, хонин, бишэн, тахья, нохой

Зүүн зүгэй зүнтэйхэн Зүгы

Игра «Выполняй мою коман-ду». Ведущий Барбаадай. Он дает команды, остальные вы-полняют его. Кто неправи-льно выполнит команду, тот выбывает из игры. Вы тоже играйте с ними!

Шэгшүүдэй, түү!

Үхибүүд, луугты!

Батан Туулай, хара наһаа!

Үхибүүд, харгты наһаа!

Тоохон Тобшо, шагны!

Үхибүүд, шагнагы!

Толи Байса, хэлэй!

Үхибүүд, хэлэгты!

ПРИВЕТСТВЕННЫЙ РИТУАЛ

Люди приветствуют друг друга особым образом. Старший по возрасту кладет руки ладонями вниз на руки младшего. Этот жест означает, что старший готов поделиться жизненным опытом, а младший, перенимая его, готов служить опорой старшему.

- Амар сайн!
- Сайн!
- Сагаан нараар!
- Хэр зэргэ ондо оробот?
- Найн даа. Найн.
- Буруун булшантай гү?
- Булшантай!

- Дааган далантай гү?
- Далантай! ...
- Амгалан жэл
- Болохонь болтогой!
- Амжалтата жэл
- Орохонь болтогой!

Арадай нааданууд

ШАГАЙ НААДАН

Наиболее само-бурят считалась лодыжки. Она имеет видностей.

Шагай шүүрэлгэ.

Игрок подбрасывает лодыжку вверх и, пока она летит, он успевает по-кучи, а затем поймать лодыжку. Игру продол-удачно, не уронив. При неудаче в игру игрок. Выигрывает всех собрал лодыжек.

Ловля лодыжек.

Лодыжку вверх и, пока она добрать лодыжки из подброшенную ло-ждает, если он ловит лодыжку. вступает другой тот, кто больше

Шагай Отгадывание

Участники игры делят все лодыжки поровну между собой. Каждый играющий прячет себе в ладонь определенное количество лодыжек. Один из участников отгадывает, сколько спрятано в кулаке. Если он не отгадал, то уступает место второму, третьему и т.д. Тот, у кого отгадали, отдает свои лодыжки. Выигрывает тот, у кого окажутся все лодыжки.

таалсалга. лодыжек.

ТАБАН ХУРГАН

Би Батан Туулайб. Би Тоохон Тобшоб. Би Толи Байсаб. Би Барбаадайб. Би Шэгшүүдэйб.

Сайн байна, хүндэтэ үхи-бүүд! Танил-саябди. Бидэ булта аха дүүнэрбди.

Умеренно

Жаа-хан би -дэ хам-та-даа жар-ган, сэн-гэн наа-да-наб-ди,

Эр-хы то-мо хур-ган-һаа э-хи а-бан тоо-ло-ноб-ди:

"Бар-баа-дай, Ба-тан Туу-лай, Тоо-хон Тоб-шо, То-ли Бай-са,

Би - шы - хан Шэг - шүү - дэй!" // дэй!

ЭРЫН ГУРБАН НААДАН – ТРИ ИГРЫ МУЖЧИН

Это состязания в борьбе, конных скачках, стрельбе из лука. В старину ни один народный праздник не проходил без этих состязаний. На них выявлялись самые сильные, ловкие, меткие, смелые. И сегодня эти традиции не забыты.

КРАТКИЙ ТЕМАТИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ

БАРИЛДААН. БОРЬБА

барилдаан - борьба

барилдаха - бороться

бүхэ - сильный

днилэхэ - побеждать

днилдэхэ - быть побежденным

хүсэн - сила

хүсэтэй - сильный

МОРИ УРИЛДААН

Конные скачки

морин - конь

урилдаан - бега, состязание в беге

хурдан - быстрый

түрүүлэхэ - быть первым

хүсэхэ - догонять

сагаан - белый

боро - серый.

зээрдэ морин - рыжий конь

хара морин - вороной конь

хула морин - саврасый конь

НҮР ХАРБААН

номо - лук

годли - стрела

харбалга - стрельба

харбаха - стрелять из лука

шагааха - целиться

тудаха - попасть

мэргэн - меткий

илаха - побеждать.

ТАБАН ХУРГАН

Үгэнь, Г.Чимитовэй Хүгжэмынь С.Манжигеевэй

Жаахан бидэ хамтадаа

Жарган, сэнгэн нааданабди.

Эрхы томо хурганһаа

Эхи абан тоолонобди:

«Барбаадай, Батан Туулай, Тоохон Тобшо, Толи Байса, Бишыхан Шэгшүүдэй!»

Тоомтой жаахан бидэнэр

Тоо, бэшэгтэ нуранабди.

Табан хурган тухайгаа

Танил дуугаа дууланабди:

«Барбаадай, Батан Туулай, Тоохон Тобшо, Толи Байса, Бишыхан Шэгшүүдэй!»

Хэрэг ажал хэхэдээ,

Хэмгүй уран манай гарай

Табан сээр хурганууд

Таатай зохид нэрэтэйл даа:

